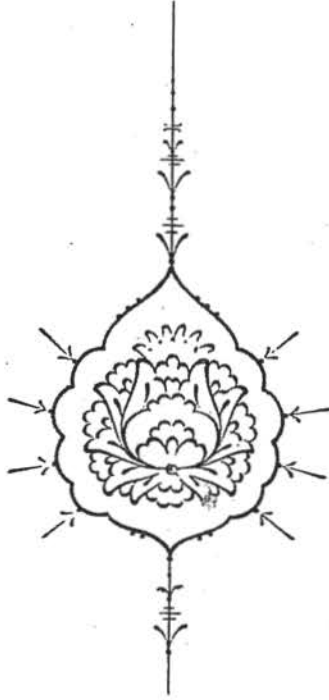

İLMÎ ARAŞTIRMALAR

İlim Yayma Cemiyeti, İstanbul 1996.

3

ÖĞRETİRKEN ÖĞRENMEK

-Sayın M.Tulum'un tenkidine cevabımız-

İsmail E. ERÜNSAL* - Ahmet Yaşar OCAK**

İlmî Araştırmalar dergisinin bundan önceki sayısında (2, 1996) 1. baskısı 1984'te, ikincisi ise 1995'te tarafımızdan yapılmış bulunan Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'siyle ilgili Sayın Mertol Tulum'un uzun bir tenkit yazısı çıktı. Yaptığımız yayın hakkında bir eleştiri yazısının yayımlandığını duyunca önce sevindik. Çünkü ülkemizde ciddi anlamda bilimsel tenkit yazıları çok uzun zamandan beridir hiç çıkmamakta, yayınlanan birçok eseri, yayınlayanlardan başka kimsenin pek önemsemeyip okumadığı düşüncesi yayıncılar olarak bizde de gittikçe ağırlık kazanmaktaydı. Sahanın ilgili uzmanlarından birinin yayınımızı emek çekip inceleyerek değerlendirmesi gerçekten memnun edici bir olaydı.

Ne var ki, yazıyı daha okumaya başlar başlamaz, bu sevincimiz derin bir üzüntüye dönüştü. Nasıl dönüşmesini ki, hemen her sayfasının gerçeğe aykırı ifadelerle dolu olması ve yapılan çalışmayı, hiç bir müsbet tarafını dile getirmeden, pek çoğu hiç de önemli olmayan maddi bazı hatalara ve ihmallere dayanarak haksız bir şekilde mahkûm etmeye çalışması bir yana, -Türkiye'de bile benzeri az görülür- son derece hasmâne, saldırgan, çok yukarıdan bakan, aşağılayıcı, âdetâ anlaşılmaz, gizli bir hıncı hemen her satırında şiddetle yansıtan, ciddi bir bilim adamına ve iyi niyetli bir eleştiriciye yakışmayacak çok ağır bir üslûpla kaleme alınmıştı. Hiç şüphesiz bilimsel eleştiri yazısı türünün benzeri az bulunur bir örneği olarak (!) literatüre geçecek olan bu tarihî yazı(!), bütün üzüntümüze rağmen bizi aslâ şaşırtmadı. Çünkü Sayın Mertol Tulum'un hemen hemen on yıldır birçok vesileyle şifahî olarak bazı tenkitlerde (yoksa sövmelerde mi desek) bulunduğu kulağımıza gelmekte, ancak kendisi yazılı olarak bu görüşlerini bildirmeye yanaşmamaktaydı. Hattâ bundan bir kaç yıl önce, Ankara'da İLESAM'ın bir toplantısında, söz konusu bu yazısındakine benzer çok ağır bir üslûpla- aleyhimizde verip verdiğini, orada hazır bulunan dostlarımız bize nakletmişler ve Sayın münekkidin bu üslûbuna bir anlam veremedikleri ve hayrete düştükleri yolundaki hissiyatlarını da eklemişlerdi.

Bunun üzerine, eleştirilerini öğrenmenin bizim için faydalı olacağı mülâhazasıyla, bunları bildirmesi ricasıyla bir mektup yazılarak kendisine iletilmiş, ama

* Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arşivcilik Bölümü

** Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ne hikmetse hiç bir cevap alınamamıştı. Daha sonra, bir kaç defa kendisi fakültede ziyarete teşebbüs edilmiş, yerinde bulunamadığı için haber bırakılmış, fakat bundan da bir sonuç çıkmamıştı. Ayrıca Sayın Tulum Ankara'da bir toplantı dolayısıyla karşılaştığımızda yaptığımız görüşmede yine bazı tenkitlerde bulunmuş, biz de bu tenkitlerini yazarsa hem bizim hem de diğer araştırmacıların yararlanacaklarını belirterek kendilerini böyle bir yazı yazmaya teşvik etmiştik. Nitekim bir çok meslektaşımız bu meseleyi yakinen bilmektedir. Bizim bu teşebbüslerimiz, daha doğrusu Sayın Tulum'un yazısında kendi "seçtiği yola gelmediğimiz"(!) (hangi yolu, kim, ne için, hangi yetkiyle ve nasıl seçiyor? Sayın Tulum her halde bizi asistanlarıyla karıştırıyor olmalı) ve "tenkitlerini ciddiye almadığımız" (hangi tenkitleri? Yoksa sövgüleri mi?) hususundaki bize yönelttiği ithamına sanıyoruz bir açıklık getirecektir.

Sayın Tulum kendisini o derece büyük bir metin neşri ustası olduğu zehabına, daha doğrusu Türkiye'deki bu alanda yapılacak çalışmaların mutlaka kendisinin onayından geçmesi gerektiği, onayını almayan çalışmaların basılmaya lâyık olmadığı konusunda o derece merci-i fetvâ olduğu havasına kaptırmıştır ki, yazısının üçüncü sayfasının altındaki 3 numaralı dipnotta bakınız ne yazıyor :

"Kitabın ikinci baskısının Türk Tarih Kurumu tarafından yapılacağını, bu kurumun başkanından duyup öğrendiğimizde, kendisine yaptığımız uyarıya aldığımız karşılık, sözlü uyarıların gerçekten kimse için bağlayıcı olmadığını bir kere daha gösterdi. Bu yazıların kaleme alınmasında da bu tutumun da bir ölçüde rolü olduğunu belirtmeliyiz" (s. 177).

Şimdi bu nottaki beyana şaşmamak mümkün müdür? Türkiye'den başka hiç bir ülkede benzerine rastlanamayacak cinsten bu dipnot, Sayın Tulum'un bilimsel kurumların yayın politikalarını yönetmeye kalkışmaya, kendinde onlara hangi eserleri basıp basmamaları gerektiği konusunda yüksek uyarılarda bulunma yetkisini görmeye kadar vehamet kesbettiğini gösteriyor. Ne diyelim, Allah yardımcısı olsun.

Her hâlükârda biz bu dipnotu okur okumaz, durumu Türk Tarih Kurumu'nun Sayın başkanından tahkik etmek istedik. Kendisi dipnotta yazılı olan iddianın kesinlikle vâki olmadığını, yanımızda bizzat Sayın Tulum'la cereyan eden telefon konuşmasıyla ispat ettiği gibi, kurumun zaten belli kaideler ve formaliteler içinde cereyan eden yayın politikası üzerinde böyle rastgele beyanlarda bulunmasının doğru olmadığını da kendisine bildirdi.

Bu zarûfî girişi yaptıktan sonra, şimdi Sayın Tulum'un "*Cevap vermeğe kalkışmasınlar, aksi halde onları mahvederim!*" şeklinde kulağımıza ulaşmasını sağladığı tehditlerine rağmen yazmağa kendimizi mecbur hissettiğimiz cevabımıza geçiyoruz. Bu cevabı yazmak, bir defa çalışmamızı ve bizi bu kadar hınç dolu cümlelerle aşağıladıktan sonra bizim hakkımız olduğu gibi, Sayın Tulum'un -bir gazetede ki, bir köşe yazarının, bizim eserimizi okumadığı, görmediği her satırından belli olan yazısıyla, yayımlandığını kamu oyuna duyurmayı sağladığı- eleştirisini okuma saadetine(!) erişen, ancak bizim kitabımızı görüp okuma imkânına

ve vaktine sahip bulunmayan meslektaşlarımıza ve okuyucuya karşı da bir borç haline gelmiştir. Ayrıca, Sayın Mertol Tulum, yazısının yayımlandığı dergiyi ve ayrı basımını dağıttırarak bizi nasıl "mahvettiğini" ulaşabildiği herkese ulaştırdığı için de bu borç ikiye katlanmıştır.

*

Bu yazı üç bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde M. Tulum Bey'in tenkitleri değerlendirilecek, ikinci bölümde bu tenkitlerde ortaya konulan prensiplere sayın Tulum'un -şimdilik bir eserinde- ne dereceye kadar uyduğu gösterilmeye çalışılacak, üçüncü bölümde ise bir hasbihal mahiyetinde durum değerlendirilmesi yapılacaktır.

I

Önce şunu hemen belirtelim ki, bir araştırmacıya yapılacak en büyük haksızlık, onun gerçekleştirmeyi hedeflemediği, çalışmasının temel amacını oluşturmayan hususlarda sorgulanmasıdır. Bizim Elvan Çelebi'nin söz konusu eseriyle ilgili çalışmamız, bir edebî metin üzerinde gerçekleştirilen bir dil çalışması değil, XIV. asra ait bu edebî-tarihî metnin tarih kaynağı olarak nasıl değerlendirilebileceğini göstermeye çalışan bir tecrübedir. Yani, Türkiye tarihinin pek çok bakımlardan son derece önemli bir dinî-sosyal hareketinin, bu hareketi yöneten şahsın torunu tarafından manzum olarak kaleme alınmış bu menkabevî tarihçesinin, metin olarak, bir inceleme kısmıyla birlikte konuyla ilgilenen araştırmacıların istifadesine sunulması söz konusudur. Bu arada metin, tek nüsha halinde bulunduğu için, incelememize eşlik etmek üzere anlaşılabilir bir şekilde yayınlanmaya çalışılmıştır. Üstelik, bizim bu çalışmamız, Türkiye içinde ve dışında dönemin tarihiyle meşgul, tanınmış, alanın birinci sınıf uzmanı pek çok bilim adamınca, yayımlandığından bu tarafa kullanılagelmekte olup, dolayısıyla milletlerarası literatüre mal olmuş bir çalışmadır. Eserimiz Sayın Tulum'un sağduyu ve mantık dışı bir huşûnetle yaptığı eleştirilerinde iddia ettiği gibi değersiz bir çalışma olsaydı, bu çoktan yazılıp çizilirdi. Demek ki ortada bir terslik var. Ya bu bilim adamlarının bilimsel seviyesi, Sayın Tulum'un yüksek derecesine ulaşamayacak kadar aşağılarda(!) olmalıdır, veya Sayın Tulum bu çalışmayı objektif olarak değerlendirmekten çok uzaktadır. Ne garip tecellî!

Kitabı görmeyen ve bu yüzden de söz konusu eleştiri (yahut sövgü demek her halde daha münasip olurdu) yazısını okuyup orada yazılanlara inanma durumunda kalabilecek değerli okuyucular ve özellikle Sayın Tulum şunu iyi bilmelidir ki, XIV. yüzyıla ait gerçekten çok zor bu metni te'sis ederken, bizim ne Türkçe'nin tarihi gelişimini ne de dönemin dil özelliklerini ortaya koymak gibi bir hedefimiz olmadı. Ayrıca bizim dilci olmadığımızı herkes gibi Sayın Tulum da pek âlâ bilmektedir. Çalışmamızın herhangi bir yerinde dilci olduğumuzu ve yaptığımız çalışmanın bir dil çalışması olduğunu îmâ eden bir işaret bulunmadığı gibi, eserde, dil çalışmalarında yapılması şart olan sözlüğün ve indeksin bulunmayışı da bunu açıkça göstermektedir. Hal böyle iken, Sayın Tulum'un uzun eleştirileri, baştan sona eserin bir dil çalışması olduğu varsayımı üzerine bina edilmektedir.

Bu, eseri okuyucunun gözünde mahkûm edebilmek için Sayın Tulum'un, olayı ana çizgisinden çıkarıp kendi uzmanlık alanına çekmek suretiyle başvurduğu bir saptırma, bir yanıltmacadır.

Sayın Tulum, eserin bizce metnin değerinin iyi anlaşılabilmesi için vazgeçilmez olan İnceleme bölümü hakkında,

"Ne yazık ki bu bölümde de Elvan Çelebi'nin olaylar ve şahıslara dair verdiği, başka kaynaklarla mukayese edilerek yerindeliği, doğruluğu, farkları, kısacası kaynak değeri tartışılan bilgiler büyük ölçüde yanlış değerlendirilmişti, dolayısıyla yapılan tahlil ve yorumlar da büyük ölçüde yanlıştı. Böylece, metindeki okuma yanlışlarına dayanarak vardığımız sonuç, yani metnin anlaşılmasından okunduğu yolundaki kanaatimiz doğrulanmış oluyordu. Uzunca bir süre çalışarak incelediğimiz bu kitap, sadece ihtiva ettiği yazı çevirimli (transkripsiyonlu) Metin bakımından değil, İnceleme kısmı ile de, çeşitli alanlarda çalışan araştırmacılar için tek kelimeyle "güvenle kullanılabilir" değerinde değildi." (Tenkit s. 176)

şeklinde âlimâne bir hükme varıyor.

Keşke Sayın Tulum bu talihsiz cümleleri yazmadan önce, konuyla ilgili milletlerarası yayınlara şöyle bir bakmak zahmetine katlansaydı eminiz, o zaman -sırf kendince metni okuyamama yahut anlayamama, veya okuma hatâsı olarak gördüğü hususlara dayanarak dile getirdiği- bu iddiasından vazgeçmek zorunda kalacaktı. Ashnda bu cümleler, Sayın Tulum'un, gizli bir Selçuklu tarihi otoritesi olduğunu ve bu kimliğini yıllardan beri ustaca saklıyarak alanın ilgililerini bu konudaki derin ilminden yoksun bıraktığını gösteriyor. Doğrusu, yukarıdaki cümleleri yazdıktan sonra, Sayın Tulum'un bu hükme nasıl ulaştığını da -tıpkı metni eleştirirken sergilediği yöntemle birer birer göstermemesi, bizim tahlil ve yorumlarımızın nasıl "büyük ölçüde yanlış" olduğunu ispata kalkışmaması, hakikaten büyük talihsizlik olmuş. Sayın Tulum'un milletlerarası uzmanlarca pek çok eser ve makalede yıllardan beri referans olarak kullanılan ve daha önce tarihçiler arasında Babaîler isyanı konusunda geçerli olan bazı sonuçların değişmesine sebep olan bu kısım hakkındaki pek değerli eleştirilerini sabırsızlıkla bekliyoruz. Umarız, bizi bu lûtuftan mahrum bırakmayacaktır. Zaten biz Sayın Tulum'un tarih konusunda da tıpkı dil konusunda olduğu gibi ne ölçüde *yed-i tûlâ* sahibi bulunduğunu, *Tarih-i Ebu'l-Feth*'in başına eklediği iki bölüm halindeki mütebahhirâne inceleme-sinden yakînen biliyoruz. Bizce Sayın Tulum'un bugüne kadar gizlediği Selçuklu tarihi uzmanlığını artık bilim âleminin hizmetine vermesinin zamanı gelmiş olmalıdır.

Diğer taraftan bir dilci olarak Sayın Tulum, "sahip olduğu dil hususiyetlerinin zenginliği yönünden de ilgi çekici " bir eser diye tanımladığı *Tarih-i Ebü'l-Feth* neşrinin girişinde "Türkçe kelimelere gelince, imla, morfoloji ve hatta leksikoloji bakımlarından mühim hususiyetler ve unsurlar taşıyan *Tarih-i Ebü'l-Feth* yazmalarını bu yönden değerlendirmek bu neşrin gayesi dışındadır"¹ diyebil-

¹ Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, hazırlayan Mertol Tulum, İstanbul 1977, s. V ve XXX

mekte, her çalışmayı yaparken insanın bir gayesinin olabileceğini kabul etmektedir.

Sayın Tulum'un ifadesiyle " XIV. yüzyılda (760/1358-59) yazılmış bir eser olmakla, dil ve edebiyat tarihi araştırmaları yönünden de büyük bir önem taşıyan" (s.11) bu eser 1950'lerde Konya'da bulundu. Sayın Mehmet Önder her bakımdan önemini vurgulayan bir makaleyle ilim âlemine tanıtmıştı.² Daha sonraki tarihlerde de bir kaç makale ile eserin tarihî kıymeti daha belirgin bir biçimde yeniden gündeme getirildi; bir tarih kaynağı olarak değeri ısrarla vurgulandı. Bizim neşrimize kadar geçen süre içinde eserin yayınlanması konusunda -biri doktora yönelik- birkaç teşebbüste bulunulduysa da, maalesef hepsi akîm kaldı. Biz de yukarıda belirttiğimiz gibi eserin tarihî önemini vurgulayacak bir araştırma ve buna eşlik edecek bir metin te'sisi teşebbüsünde bulunduk.

Bilindiği gibi bu eserin tek nüsha oluşu, müstensihinin dikkatsiz olup okuyamadığı yerleri çizip geçmesi ve özellikle de Türkçe'nin oluşum döneminin ürünü olması, metin neşrinin oldukça güç bir hale getirmekteydi. İkinci baskının Önsöz'ünde elimizden geleni yaptığımızı belirttikten sonra "Bütün dikkatlerimize rağmen şüphesiz ki, gerek esere dair bizim anlayış ve yorumlarımızdan, gerekse metni okuyuşumuzdan kaynaklanan veya dizgiden ileri gelen birtakım hatalar hâlâ bulunabilir. Belki bazı konular yine yeterince aydınlanmamış, vuzuha kavuşturulamamış, yahut tarafımızdan iyi anlaşılammış olabilir. Bu takdirde, konuyla ilgili meslektaşlarımızın yapıcı eleştirileri ileriki baskılarda bizim için değerli bir kazanç olacaktır" diyerek hâlâ bir takım eksik ve yanlışların olabileceğini belirttik. Ayrıca da yirmi kadar yerde soru işareti koyarak farkına vardığımız bazı problemlere işaret etmemize rağmen, bizim bu çok tabii ifademiz, Sayın Tulum'un asıl maksadının, "*üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek*" olduğunu âdetâ ispat edersine, "her önsözde görülebilen mâzeretlere sığınmak" olarak önyargıyla değerlendirilmiştir.

Şunu herkes çok iyi bilir ki, hata yapmak, metin neşrine teşebbüs eden araştırmacıların âdetâ kaçınılmaz kaderidir. Ancak büyük dilciler hatâ yapmazlar(!) Bizim öyle bir iddiamız olmadığı için Sayın Tulum'un tenkidini satır satır okuduk, inceledik. Yine satır satır cevap vereceğiz. Bazılarının yaptığı gibi haklı olduğumuz bir-iki noktayı gösterip, diğer hususları geçiştirmeyeceğiz. Hatâ yaptığımız yerde "hatâ yapmışız" diyeceğiz. Gönül isterdi ki Sayın Tulum bu tenkidini sırf ilmî endişelerle ve usûlüne uygun olarak, sövüp saymadan, "metnimizi kafamıza geçirmeden" (!), ciddî ve ağırbaşlı bilim adamlarına yakışır bir üslûpla yapsaydı da, biz de kendisine, büyük âlim Prof. Muhammed Hamidullah'ın, bir yanışına işaret eden Hüseyin Hilmi Işık hocamıza yazdığı cevapta kullandığı "Allah Hüseyin Hilmi Işık'tan razı olsun. Bana bir yanışımı gösterdi." tarzında dua ederek bu cevabımıza başlasaydık.

² "Eine neuendeckte Quelle zur Geschichte der Seltschuken in Anatolien" WZKM c. LV (1959).

Sayın Tulum "Bir Nice Söz" başlığı altında bu tenkidi niçin yazdığını izah için maalesef gerçekleri yansıtmayan, realiteyle uyuşmayan "bir sürü lâf" etmekte ve çalışmamızı bütünüyle karalayan ithamlarda bulunmaktadır. Cevabımızın çeşitli yerlerinde bu özel konulara temas edilmiştir.

I

Metin Kısmı

Birinci tablo (179-180)

Dizgi ve Düzeltme Yanlışları

Bu tabloda dizgi ve düzeltme yanlışları verilmiştir. *Dânâ* 'yı *dâna*, *idinüp* 'ü *idinüb*, *Eytdilar* 'i *Eytdilar* v.s. yazmışız. Yanlışları gösterdiği için teşekkür ederiz. Ancak her eserde rastlanabilen bu tür yanlışlardan sonra "samimiyetle"(!) yaptıkları yorumları anlayamadık. Sayın Tulum'un bir an, *Tazarrunâme*'deki yığınla matbaa yanlışlarını şöyle bir hatırlayıp böyle yorumlar yapmamasını arzu ederdik.

İkinci tablo (s. 180-187)

Yazı çevirimi (transkripsiyon) uygulaması

Sayın Tulum bu bölüme şöyle başlamaktadır:

"Sayın Erünsal ve Ocak, ilk baskıda metnin fonolojik değerlendirmesi bir yana, uyguladıkları yazı çevrimi hakkında bile bir açıklama yapmamışlardır. Ancak, bir ölçüde harf çevrimi (transliterasyon) ile bağdaştırılmış, özellikle alıntı kelimeler açısından, daha çok Arap alfabesinin işaretlerini, bir az da yazılış özelliklerini aktaran karışık bir sistem kullandıkları anlaşılıyordu." ve her zaman yaptığı gibi "ne var ki yaygın olarak kullanılagelen bu sistemin metne uygulamasında büyük eksiklik ve yanlışlıklar, hatta anlaşmazlıklar bulunmaktaydı"

diyerek bütün yapıları toptan mahkum etmektedir. Önce konuyla ilgisi olduğu için Sayın Tulum'a bir soru soralım: Şimdiye kadar ilmî bir yazı çevrimi uygulayarak bir metin neşretmişler midir ?

Başta işaret ettiğimiz gibi nedense sayın Tulum bizi ısrarla dil sahasına çekmeye çalışmakta ancak bunu yaparken de bu neşrin pek âlâ bir dil neşri olmadığını da bilmektedir. Biz yine de cevap verelim: Kullandığımız sistem ülkemizde metnin hazırlandığı dönemde yaygın olarak kullanılan herkesin bildiği sistemdir. Tenkitlerinde "yaygın olarak kullanılagelen bu sistemin" cümlesinden ne anlamamız gerekmektedir? Kullandığımız sistem yaygın olarak kullanılan sistemdir, ancak eldeki nüshanın bazı imla ve ses özelliklerine dikkat etmediğimiz de doğrudur. Doğrudur çünkü öyle bir hedefimiz ve gayemiz de yoktu.

Sayın Tulum bizi toptan mahkum ederken verdiği örnekleri birkaç gurup altında toplamıştır:

1. "Alıntı kelimelerde, vezin gereği kısa okunan uzun ünlülü açık hecelerin pek çoğunda, yazıda belirtilmiş olan ünlü uzunluğu gösterilmemişti." Doğrudur göstermedik. Verilen 19 örnekte vezin gereği kısa okunması gereken heceleri kısa

ünlülü yazdık. Bizim takip ettiğimiz yol budur. Edebî metin neşreden hocalarımızdan böyle gördük. Her beş yılda bir metin neşri esaslarını değiştiren sayın Tulum'un ortaya koyduğu gelişmeleri takip için vaktimiz müsait değildi.

2-4. bölümlerdeki 11 kelimedeki uzun ünlü işareti kullanılmadığına dair tenkit doğrudur. Sıfât'ı sıfat, dōst'u dost, bûd'u bud v.s. yazmışız.

5. "Uzun ünlülü, ancak tek hece değerinde okunması gereken yerlerde ise, uzunluk işareti bulunuyordu". Örnek olarak dört kelime verilmiş. Bizce hiç önemli değil.

6. Sayın Tulum herhalde bu bölümdeki örnekleri kafa karıştırmak için vermiştir. Zira yukarıdaki bölümlerde burada verilen örneklerin çoğu zikredilmişti. Herhalde maksad ne kadar da çok kısa ünsüz, uzun ünsüz hece var dedirtmek.

7. Sayın Tulum bu bölümde XIV ve XV. yüzyıl yazmalarındaki alıntı kelimelerin imlasiyla ilgili derin bilgisini sergilemektedir. "*Menâkıbu'l-Kudsiyye* 'nin eldeki metninde de bunun örnekleri bulunmaktadır" dedikten sonra bir liste vermektedir. Mertol Beyin ne dediğini, dilci olmadığımız için pek anlamadık da ne yapmak istediğini pek âlâ anladık: Ne çok yanlış var intibahı devam ettirmek. Bu bölümdeki uzatma işareti ile ilgili yaptığımız uygulamayı "en azından sayfa altlarında göstermemiz" gerekirmiş bunu da yapmamışız.

Uzun ve kısa heceyle ilgili 181-183. sayfalarda verilen 40-50 örneğin hepsini metnimizde bulup uzunluk işareti kullanılıp-kullanılmadığını tahkik etmek vaktimiz sınırlı olduğu için mümkün olmadı. Ancak üzülecek söylemek gerekir ki metnimizde uzunluk işareti var dendiği halde uzunluk işaretsiz, uzunluk işaretsiz dendiği halde uzunluk işaretli olan kelimeler de gördük.

8. Sayın Tulum "Hem Türkçe hem de alıntı kelimelerde ünsüz değerleri bakımından gelişigüzel, alabildiğince sorumsuz bir tutum sergilenmişti" dedikten sonra

a. "Kimi zaman yazmanın eksiklerine uyulmayıp, işaretlerin fonem değerleri göz önünde tutulmuş, gerekli değiştirmeler yapılmıştı" deyip metnimizden 15 beyti sıralıyor. "Gelişigüzel", "alabildiğince sorumsuz bir tutum" gibi nitelendirmelerden sonra dikkatsiz okuyucu herhalde bunlar da yanlış diyecek, doğrular yanlış sayılacaktı. Gaye de buydu. Bu kurala uyulmadığını gösteren bölümde (b-c) verilen kelime sayısı ise sadece üçtür. Çeng'e ceng'e, niçe nice, bes pes okunmuş. Tenkit metnindeki iki sayfanın özeti budur. Bu yaklaşımda bir iyi niyet emâresi var mı?

Bu bölümde gerekli değiştirmelerin yapıldığını belirttikten sonra sayın Tulum

b-p değişikliğine

Kıldı pes kâf u nûn ile makrûn

mısraını veriyor ve koyduğu dipnotunda "Yanlış okunan yüzlerce mısradan biri de budur. Bir örnek olarak verdiğimiz bu mısraın doğru okunuş biçimi şöyledir:

Kıldı pes kâfi nûn ile makrûn."

diyor. Bu satırları okuyan okuyucu normal olarak yazmada beytin sayın Tulum'un verdiği gibi olduğunu ve bizim çok cahil kimseler olduğumuzdan yanlışlıkla "kâf u nûn" diye okuduğumuzu düşünenecektir. Düşünürse de haklıdır. Zaten sayın Tulum da okuyucuda böyle bir izlenim uyanmasına özellikle çalışmaktadır. Ancak yazmaya baktığımızda metnin bizim okuduğumuz gibi yani:

Kıldı pes kâf u nûn ile makrûn
Ol Hüdâvend ü Hâlk-ı bî-çûn

şeklinde olduğunu görüyoruz. Sayın Tulum metni düzelterip *kâfi nûna makrun* etmek istemektedir; isteyebilir. Biz ise Cenâb-ı Hakk'ın bizzat kendisini yaratıcılık sıfatına makrun etmiş olacağını düşündüğümüzden metni *yazıldığı gibi* okumuyoruz. Yazmanın müstensihî akuzatif halini göstermek için bolca esre kullanmaktadır. İsteseydi burada kullanabilirdi. Sayın Tulum'un yaptığı okuyucuyu yanıltmak değil midir? Bizim teklifimiz budur deyip de dürüstçe metni bu şekilde düzeltmek istediğini söyleseydi sanırsanız daha faziletli davranmış olurdu.

ç. Sayın Tulum "Farsça asıllı kimi kelimelerde tarihî dönem sesi olarak bulunan peltek z, bir gelişme sesi olan d ile değiştirilmişti" demekte ve Hudâ ve hod kelimelerini örnek olarak vermektedir. Doğrudur. Bir dil çalışması yapmadığımız için bu kelimeleri bu şekilde verdik. Tarihi metinlerin neşrinde z'ler genellikle bu şekilde yani yaygın şekliyle değerlendirilmektedir.

d. Sayın Tulum "Bir yerde çok ince bir fonolojik değerlendirme yapılmış(!) bu ses için özel bir işaret kullanılmıştı" dedikten sonra 446. beyitte geçen Farsça kelimedeki d harfinin altında tesadüfen gelen bir işarete işaret ederek üzülmek üzere söyleyelim ki bizimle alay etmektedir. Bu tür davranışlar ciddi bir ilim adamına yakışmaz. Eğer biz *Tazarrunâme*'deki bu tür aksaklıkları sıralayacak olursak bütün dünyayı güldürürüz.

e. Sayın Tulum "Farsça kimi kelimelerde bulunan *vâv-ı ma'dûle*, aynı kelimedede bazen â bazen de ʋo ve ô şeklinde işaretlenmişti" demektedir. Doğrudur. Metne bağlı kalarak vav ve elifle yazılan kelimeleri vavı da göstererek â şeklinde sadece vav'la yazılan kelimeleri de ô şeklinde okumaya çalıştık. Ancak bu arada dikkatsizlikle farklı okuduğumuz birkaç örnek de olmuştur. Yanlıştır. Tesbit ettiğimiz kurala uymamız gerekirdi.

f. Maddesini okuyucunun bir daha okumasını rica edeceğiz. İbret alınacak iki kelime vardır.

g. Arapça birkaç kelimenin imlasıyla ilgili bu bölümün değerlendirilmesini sayın Tulum "Muhtemelen bu da ince bir değerlendirme eseri idi" diyerek ve alay ederek bitirmektedir. Evet ince bir değerlendirme eseridir. Aşağıdaki bölümde olduğu gibi.

h. Sayın Tulum "Arapça izafetlerde tarif lââmı iki değil tam üç türlü okunmuştu" dedikten sonra aynı terkihi bir yerde niçin müfettihe'l-ebvâb, diğer bir yerde ise müfettihi'l-ebvâb okuduğumuzu sormaktadır. Sebebi basittir:

Bizi ol çağniden iy Vehhâb

Kılma mahrum müfettihe'l-ebvâb

beytinde nidâ-münâda münasebeti vardır. Burada ikinci mısradaki mahzûf bir ey nidası vardır. Bu yüzden müfettihi'nin sonu e okunmuştur. Rahmetli hocamız Faruk K. Timurtaş'tan böyle öğrenmiştik : " Terkiplerin başında bulunduğu zaman, ilk kelimeyi fethalı (a, e) okutur: yâ Rabbe'l-âlemîn gibi". *Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul 1979, s. 244. Aynı terkibin ü'lü okunmasına gelince:

İşit imdi Müfettihi'l-ebvâb

Nice kılmış inâyet ol Vehhâb

Bu beyitte ise müfettihi'l-ebvâb özne durumundadır. Nida-münada münasebeti yoktur. Bu gibi durumlarda merfu okumak gerekir. Diğer iki örnekte bu hususlar gözönünde bulundurulmuştur.

İkinci tabloyu sayın Tulum şu şekilde bitirmektedir: " İtiraf edelim ki bu konuda hala tereddüd içindeyiz; çünkü bu tabloyu yorumlamak bizim için bir değil birkaç açıdan müşküldür. Sayın Erünsal ve Ocak'a gelince, bildiklerimizi altüst eden, kafamızı iyice karıştıran türlü çeşitli bu okuyuş ve aktarışların dayandığı ilmî incelikleri, sanırım yalnızca kendileri açıklayabilecek durumdadırlar. Onların bunca emek verdikten, onca sıkıntı çektikten sonra böyle bir tabloyu yorumlamakta yeniden sıkıntıya düşecek olmaları ise, bir meslekdaş olarak bizi gerçekten üzmektedir" (s.187.)

Sayın Tulum! Gördüğünüz gibi bu tabloyu yorumlamakta hiç de sıkıntıya düşmedik. Bizim sıkıntımızın, böyle bir tablo çizmek için sizin on yıllık uğraşlarınızın ve onlarca öğrenciye metnimizi fişlettirerek çıkarttığınız 20 000 civarında fişi kusur bulma gayretleriyle değerlendirmede çaktığınız sıkıntıların yanında ne önemi olabilir. Bizim yaptıklarımızı yorumlamak oldukça basittir: *Metnin te'sisinde bazı dil özelliklerine dikkat etmemişiz, imlada ihmalimiz vardır, bazı ses özelliklerini göstermede kusur etmişiz*. Bütün bu eksikliklerin etrafında dönüp-dolaştığı kelime sayısı da bellidir. Ancak burada önemli olan sizin çizdiğiniz tabloyu yorumlamaktır. O da çok açıktır: Bu çalışmayı, dikkatsizlikten doğan bazı ihmalleri ve maddi hataları ön plana çıkarıp, yapmayı hedeflemediği bazı hususları da hataymış gibi gösterip bunlara katarak *yok etmektedir*.

Diğer taraftan gerçekten bu tablo bizi üzümüştür. Çünkü Sayın Tulum Edebiyat Fakültesi Matbaasında transkripsiyonlu bir metin basımının, uygulanan dizgi sistemiyle tashih yapmanın ne kadar güç olduğunu, yanlış kelimeleri tashih ederken mürettibin çoğu zaman doğru kelimeleri bozduğunu pek âlâ bilir. Muhakkak ki bunu bildikleri için otuz-kırk yıllık meslek hayatlarında tam transkripsiyonlu bir metin bastırmamışlardır. Baştan da belirttiğimiz gibi ihmalimizden ve dikkatsizliğimizden kaynaklanan şekil bozukluklarını savunma gayreti içinde değiliz. *Eksik eksiktir, yanlış yanlıştır*. Ama çizilen tablo daha da yanlıştır ve konunun dışında olan okuyucuları yanıltmaya yöneliktir. Kasıtlı olarak yapılmıştır. Sayın Tulum'dan bir ricamız olacak: *Tazarruname*'yi bizim çalışmamıza uyguladığı ölçüleri uygulayarak bir okusunlar. Eminiz ki bu yaptıklarından utanç duyacaklardır.

Üçüncü tablo (s. 187-192)

Yazım (İmlâ)

Sayın Tulum bu bölümdeki tenkitlerinin büyük kısmını takılarla kelimeler arasında konması gereken çizgiye ayırmış ve doğru ve yanlış örnekleri göstermiştir.(s.23-25). Tenkitlerinde haklıdır. Keşke metni bir dilciye gösterip de "ünlü ile sonlanan kelimelerde bağlama sesini" güzel çıkartsaydık ve de tam ekleşmeli yerlerde imek fiilini doğru yazsaydık. Doğrusunu söylemek gerekirse dilcilerin kullandığı imlanın bu inceliklerini ne biliyorduk ne de öğrenmeye gayret ettik. Bizim hedefimiz doğru okunmuş bir metin ortaya koyabilmektir.

Ancak sayın Tulum'un bu bölümde son zikrettiği üç beyitteki "kamusu-la" sözcüğünün vezin icabı "kamusuyla" okunması gerektiği görüşüne katılmıyoruz (s.189). Zira metinde böyle okunması gerektiği belirtilmiş. Ayrıca da bu metinde Türkçe kelimelerde bile çokca imale yapılmıştır. Sayın Tulum da bizim vezinle ilgili bilgilerimizi değerlendirirken bu hususu vurguladığına göre "Vezin bakımından... biçiminde okunması ve yazılması lazımdı" ne demek oluyor.

Büyük ve küçük harf kullanımındaki tutarsızlıklarımız olduğu doğrudur. Özellikle Tanrı'nın sıfatlarının küçük harfle yazılması yanlıştır. Beş beyitte bu hatayı işlemişiz. Kişi adları ve sanları ile ilgili verilen beş kelimenin küçük harfle başlamasına gelince (s.190) bunlardan üçünün yani safiyullah, hâcim ve mübarizce'nin büyük harfle başlaması gerektiği görüşüne katılıyoruz. Yer adlarıyla ilgili aynı sayfadaki tenkit de doğrudur. Buradaki beş kelimedenden dördü büyük harfle başlamalıydı. Kitap adlarıyla ilgili olarak verilen iki örneğe ise katılmıyoruz. Zira 1472. beyitteki "maarif" kitap ismi değildir. Önceki beyitler dikkatlice okunursa anlaşılır. "Nice fitne kılır nehalde Milel" mısraındaki "nehal"in büyük harfle başlaması gerektiği konusundaki görüş de yanlıştır. Zira buradaki "nehal" mezhepler anlamına gelmektedir ve Şehristanî'nin ünlü *Kitabu'l-Milel ve'n-Nihal* adlı kitabının isminin bir bölümü değildir. Aslında burada tartışılması gereken konu bizce "Milel"in büyük harfle başlatılmasıdır. Çünkü Elvan Çelebi müteakip beyitte

Neye benzer diler-isen bilesin

Bak Milel nüshasında ta bulasın

demektedir. Bir önceki beyit genel bir ifadedir ve dinler mezhepler dolayısıyla ortaya çıkan karışıklıklardan bahsetmektedir.

Sayın Tulum'un bu bölümde sözkonusu ettiği hususlardan biri de birkaç beyitte köşeli parantezle tırnak kullanılmamasıdır (s. 190-192). Haklıdır. Kullanmalıydık. Ancak burada da sayın Tulum bu işaretlerin konulmadığı beyitler yanında konulan beyitleri de zikrederek tenkidini biraz daha uzatmaya muvaffak olmuştur.

Bu tablonun sonunda sayın Tulum'un uygun gördüğü niteleme " gerçekten iç karartıcı idi" cümlesidir. Bu bölümde dikkatsizlik ve ihmal sonucu ortaya çıkmış çizgiyi koymama, büyük harf kullanmama, tırnak ve köşeli parantezi kullanmama gibi bazı şekil eksikleri vardır. Ancak burada yaklaşım önemlidir. En az yüz yerde ile edatı ile kelimeler doğru birleştirilmiş de üç yerde ihmal varsa bu, bu

derecede şiddetle tenkit edilecek bir husus değildir. Yine ön takılar eser boyunca çizgili yazılmış da birkaç yerde unutulmuşsa bu bilgi veya usul eksikliğinden değil dalgınlıktandır. Her eserde rastlanabilecek bu türden üçer-beşer aykırı örneği gösterip de bu derecede yüklenmenin ne gibi bir sebebi olabilir. Bizce sayın Tulum konunun yabancıları olanlara hitab etmektedir.

Ayrıca biz burada iç karartacak bir husus göremiyoruz. Burada gösterdiği şekil özelliklerini kendi neşrettiği eserlere tatbik ederse hakkımızda kullandığı "iç karartıcı" tavsifinin kendisi hakkında çok zayıf kaldığını görecektir.

Dördüncü tablo (192-196)

Vezin ve vezin uygulaması

Menâkıbu'l-Kudsiyye aruzun "Hafif 1" bahrinde yani *Feilâtün / Mefâilün / Feilün* vezninde yazılmıştır. Bunu ifade ettikten sonra, işaretlerle belirtirken son cüzde nokta yerine çizgi çıkmıştır. Sayın Tulum yanlışlık yaptığımızı söylüyor. Haklıdır. Nokta çizgi olarak çıkmış biz de tashih sırasında atlamışız. Eserin sonundaki bir nazım parçasının vezniyle ilgili olarak da "Fâilâtü" nün "Fâilâtün" olarak yazıldığını söylemektedir. Bu da doğrudur. Burada da "n" nin farkına varmamışız. Sayın Tulum'a sormak istiyoruz; Bu iyi niyetli bir tenkit midir? Hafif 1'in taktinin nasıl yapıldığını talebelerimiz bile biliyorlar. Bir matbaa yanlış üzerine bir sayfa hüküm yürütmek ne derecede insafli ve iyi niyetli bir davranıştır.

Sayın Tulum'un metinden düşen beş kelime ve üç harfle ilgili tenkidi yerindedir (s.193). Bazı kelimelerin eksik ve yanlış okunması konusundaki verdiği örneklerden sekizine katılıyoruz. Gerçekten de bir kelime yanlış okunmuş diğerlerinde harf ve şekil eksiklikleri var. Ancak kulin/kulını; şekil/şekil; cigerlerin/cigerlerini; varlığı/varlığı; yaşın/yasını; seyir/seyr şeklindeki değişikliklere katılmıyoruz. Ayrıca bu bölümde (s.194-195) sayın Tulum "Kimi mısralarda gerekli ilaveler, eserin kendisinde var olan vezni kullanma örneklerinin mukayesesine dayanan bir metod uygulanmadığından yapılamamıştı" dedikten sonra

Dede vü şeyh bâkiyât huzûr

mısramın, şeyh'ten sonra [ü] ilavesiyle

Dede vü şeyh [ü] bâkiyât huzûr

212b'deki

Menzil oldur ayruğı yokdur

mısramın ise [u] ilavesiyle

Menzil oldur [u] ayruğı yokdur

şeklinde düzeltileceğini belirtmektedir.

Ancak birkaç sayfa sonra vezni düzeltmek için yapılan bazı düzeltmeleri tenkit ederken "Mesela, Türkçe kelimelerde kapalı hecelerin birçok ör-

nekte imaleli, yani uzun+kısa (-.) olmak üzere iki hece değeriyle kullanıldığı belirlenip göz önüne alınmış olsaydı:

- a. 58b. Bağlu[dur] ol emirde ahkâmı
246a. İşine 'azl yok[dur] Allâhdan

mısralarında olduğu gibi, gereksiz ekleme ve yersiz düzeltmeler yapılmazdı. b. 667. beytin ilk mısraı ile 1616. beytin 2. mısraı için sayfa altına 'vezni bozuk' notu düşülmezdi. Bu mısralarda Boz kelimesi ile geçüpür kelimesinin son hecesi, verdiğimiz örneklerle pek çok başka örnekte olduğu gibi, imaleli idi, dolayısıyla mısraların vezni vardı" (s. 201-202)

demektedir.

Bizim bu tenkitten anladığımız, kapalı hecelerin değerlendirilmesinde sayın Tulum'un fikrini almamız gerektiğidir. Yani Sayın Tulum'un uygun gördüğü yerlerde imaleli heceler iki hece değerinde kabul edilecek, uygun görmediği yerlerde tek hece değerinde olduğu farzedilerek vezni düzeltmek için eklemeler yapılacaktır.

Bu bölümün c. kısmındaki iki beyitte "ilave gereksiz yere yapılmış, vezin doğru iken bozulmuştu" denilmektedir. Burada ilave edildiği söylenen iki harf herhangi bir gayeyle ilave edilmemiştir. Tamamen dikkatsizlikten kaynaklanmıştır. Hod kelimesi vezin gereği ho okunmalıydı. Burada belli ki kelimenin alışılmış şekli alışılmamış şeklinin yerini almış. Beş kelimesinden sonra u ilavesi de tashih yanlıştır. Ama yanlıştır.

ç. Sayın Tulum

"söz dizimi açısından bir değeri bulunmayan, imale sebebiyle bir söyleyiş sesi olarak yazmada bir işaretle gösterilen sesler, diğer örneklerle farkı anlaşılaksızın yazıya aktarılmıştı ki, bu da bir tür yanlıştır"

diyerek engin dil bilgisini sergiledikten sonra üç mısradaki, metinde mevcut u/ü sesinin yazıda gösterilmelerinin gerekli olmadığını söylemektedir. Sayın Tulum, pek anlayamadığımız ve yapmaya çalışmadığımız bir hususu, hiç değilse yanlıştır olarak göstermeyip "gerekli değildi", "bu da bir tür yanlıştır" diyerek insafli davranmaktadır. Burada üç mısra verilmiştir. Metinde yazıldıkları biçimleriyle verilmişlerdir. Herhangi bir yanlıştırlık sözkonusu değildir. Sayın Tulum'un bu ince taktiğini biz Allah'a havale ediyoruz.

d. Burada verilen tek beytin okunuşu doğrudur. Çünkü asl bu şekliyle de iki hece değerindedir.

5. Sayın Tulum bu paragrafta "bilgi eksikliği ve tecrübe yetersizliği"nden ötürü vezne uydurmadan yanlıştır okuduğumuz mısralara değinmektedir (s. 196). Burada yedi mısra verilmiştir. İlk örnek, yani iltelüm/iltlüm daha önce gösterilmişti. İkinci örnekte Viribidi ki iy / Virbidi ki i ve üçüncü örnekteki Şerfü'd-dîn/Şerfû'd-din düzeltmeleri doğrudur. Dördüncü mısradaki sayın Tulum'un müfettihi/müfettihi düzeltmesine gelince bu köca bir ayıptır. Bu mısranın geçtiği sayfadaki dipnotunu sayın Tulum niçin okuyucudan saklamaktadır. Şöyle demişiz

"1068b müfettihü'l: vezin dolayısıyla müftihü'l". Fazladan bir yanlış bulma gayretiyle yapılan bu hareket nasıl nitelendirilmeli ? Beşinci mısradaki getirüp/getrüp düzeltmesi doğrudur. Altıncı ve yedinci mısralardaki düzeltmelere ise katılmıyoruz.

Sayın Tulum yine bu tabloyu da hakkımızda mu'tad övgü sözcükleriyle bitirmiştir.

Beşinci tablo (s.197-198)

Kafiyesiz beyitler

Sayın Tulum bu tabloya da metni ne kadar bozduğumuzu ifade eden genellemelerle başlamakta ve okuyucuyu karşılaştacağı dehşetli yanlışlara hazırlamaktadır. Bu dört beyit için hak ettiğimiz bütün nitelendirilmeleri de ihmal etmemektedir.

Biz eldeki yazma nüshanın Elvan Çelebi'nin kendi elinden çıkmış bir nüsha olamayacağını ispata çalışırken " Mesela 1038. beytin kafiyesi bozuktur. "Cihan" ile "Ma'ın" kafiyelenmiştir. Sayfanın kenarında *sahh* kaydı vardır. Belli ki müstensih, ya da eseri mukabele eden kimse bu kafiye tutarsızlığını görmüş ve beyti tekrar istinsaha esas aldığı nüshadan kontrol etmiştir. Müellifin böyle bir işe girişmeyeceği ve *sahh* kaydı yerine doğruca kafiye düzeltceği tabiidir. (s. XXX-VII) " demişiz. Buna karşılık sayın Tulum " Kolayca onarılabilecek olan bu yanlış yazıcıya (müstensihe) yükleyerek olduğu gibi bırakmayı tercih eden sayın meslekdaşlar, kafiyesi bozuk başka beyitleri onarmak bir yana, yazmada kimi doğru beyitleri, kafiyesiz hale koyduklarının farkında olmamışlardı" (s. 197) demektedir.

Her şeyden önce "kolayca onarılabilecek olan bu yanlış " ne demek? "Yanlış yazıcıya yüklemek" ne demek ? Biz ne söylüyoruz sayın Tulum ne anlamak istiyor? Açık olan bir şey var ki o da sayın Tulum'un elyazmaları ve tenkitli metin neşri konusundaki bilgisinin oldukça fakir olduğudur. Bu, yaptığı iki uygulamada, *Tursun Bey* ve *Tazarrunname*'de zaten açıkça görülmektedir.

Bu bölümde verilen dört beyitten 684. ve 1053. beyitlerle ilgili olarak sayın Tulum'un düzeltmeleri ve mütalaaları yanlış ve gereksizdir. O dönemin kafiye anlayışını bilmemiz gerekir. O dönemde tek harfle bile kafiye kurulduğuna dair ciddi belirtiler vardır. Merhum hocamız Nihad Çetin, Kays'ın *el-Mu'cem* 'inden yararlanarak bu konuda bir bildiri vermişti. 1053. beyitteki "aynı" yerine "aybı" kelimesini tamir maksadıyla koyarsanız mana kaybolur. Delil olarak getirilen 13. beyit ise tamamen farklıdır. Sayın Tulum'un burada metin tamiriyle ilgili olarak verdiği nasihate (!), yayımladığı eserlerde kendisinin de uymasını çok isterdik.

Metnimizde 1432. beyitteki her mısranın sonunda ise soru işareti vardır. Sayın Tulum bu soru işaretlerini kaldırmıştır. Evet metindeki yazılış biçimiyle bu beyti anlayamadık ve okuyuşumuzu da şüpheli bulduk. Bunu da soru işareti koyarak gösterdik. Bu beyit için sayın Tulum'un gerekli onarım ve izahlarla(!) teklif

ettiği okuyuşun ise oniki yıl önce sayın Ümit Tokatlı tarafından tesbit edildiğini gördük ve Sayın Tulum adına üzüldük.

Sayın Tulum'un tenkit edebilmek için tahrif yolunu seçtiğine örnek olarak bu beyit hakkında farklı iki yerde serdettiği mutaalarını veriyoruz:

1432 Sensin ol hulk-ıla gönüller *onan*
Hulk-ıla halk-ıla bu halkdan *üten*

"Yazmaya göre bu beyit kafiyelidir. Mısra sonlarındaki kelimelerin her ikisi de *ون* olarak yazılmıştır, dolayısıyla aralarında ses benzerliği bulunan kelimelerdir (Bk. 83b.1). Sayın Erünsal ve Ocak bu kelimelere anlam veremediklerinden, kafiyeyi dikkate almaksızın, onları keyiflerince okumuşlardı" (s. 197).

1432 Sensin ol hulk-ıla gönüller *onan (?)*
Hulk-ıla halk-ıla bu halkdan *üten (?)*

"Sayın hazırlayanlar, her iki mısraın sonundaki kelimelerden sonra, okuyuşlarına güven duymadıklarını belirtmek üzere, soru işareti koymuşlar, ama nedense sayfa altında (Bk. s.124) bu kelimelerin okunmadığını belirten işareti (...) kullanmışlardı. Bu yüzden bunları tereddütle okunmuş değil, okunamamış/onarılamamış sayıyoruz.

Yazıcının bu kelimeleri yazarken bir tereddüdü bulunmadığından, yazmada bir eksiklik ve kusur bulunmuyordu (Bk. 83b1 *ون*), tereddüt ve kusur Sayın Erünsal ve Ocak'ın kendilerinde idi, metni anlayarak okuyamamalarında idi" (s. 213).

Maalesef Sayın Tulum çalışmamızı işine geldiği gibi değerlendirmekte, gerekirse de tahrif yoluna gitmektedir. Meslektaşlarımızın kolayca farkedebilecekleri gibi bu beyti ilk ele aldığı anda metnimizdeki soru işaretlerini kaldırmış ve bu beyti keyfimizce okuduğumuzu belirtmiştir. Tenkidin ileriki sayfalarında ise, daha önce yazdığını unutmuş olacak ki tamamen farklı bir yaklaşım sergilemiştir.

Not: Sayın Tulum'un metnindeki alt çizgiler bana aittir.

1682. Beyitle ilgili olarak sayın Tulum mısra sonundaki *sen* kelimesinin *san* okunmasını teklif etmektedir. Daha doğrusu tehdit etmektedir. Beyti daha güzel yorumluyorsa kendisine katılırız.

Bu tablonun dökümü budur. Ama sondaki hüküm çok ağırdır.

Altıncı tablo (s. 198-201)

Okuyuşta keyfilik ve tutarsızlıklar

Sayın Tulum bu bölüme, " İlk baskıda kimi Türkçe ve alıntı kelimeler farklı biçimde okunmuştu. Bunun, ya en basit bir tutumla metnin imlasına dayanmaktan kaynaklandığını, ya da -bir açıklama yapılmış olmamakla birlikte- fonolojik bir yorumla elde edilen değerlerle alakalı olabileceğini düşünmüştük" demek suretiyle,

akınca bizimle dalga geçerek başlamaktadır. Sayın Tulum bilmelidir ki biz ne "fonolojik değerleri kullanabilecek" büyük bir dilci, ne de "fonolojik yorumlar yapacak" büyük bir ilim adamıyız. Türkçe'deki söylemek manasına gelen aytmak/eytmek'i aynen burada yazdığımız gibi iki şekilde yani bazen ince bazen kalın okuduğumuz doğrudur. İkisi de söylemek manasına gelir. Bizi ilgilendiren yönü de budur. Yoldaş kelimesini yazarken bir yerde yoldaş şeklinde yazmışız. Bir yerde yoymak bir yerde de yuymak yazmışız. Gevale'yi yazarken kesme işareti koymamışız. Üç kelimedede de imlayı modernleştirmişiz. Metindeki hareketleri düzeltirken, "doğru yapılmış değiştirmeler de -tabii tesadüfen- varmış".

Bütün işlediğimiz bu büyük kusurlar sayın Tulum tarafından "yetersizlik"le, "işci ciddiye almama"yla, "gelişigüzelik"le taclandırılmış, ancak sayın Tulum yine de tatmin olamamış, hissiyatını ifade için "başka bir kelime" bulamadığını belirtmiştir.

Yedinci tablo (s. 201-214)

Metni Onarma teşebbüsü

1. Sayın Tulum bu bölüme tarihî bir metni neşredenlerin ne tür bir hazırlıklarının bulunması gerektiğini ifade ve bizim bu tür bir hazırlıktan yoksun olduğumuzu belirttikten sonra tekrar vezin meselesine dönerek, daha önce niçin iki hece değerinde saydık diye tenkit ettiği bazı kelimeleri burada da niçin saymadık diye tenkit etmektedir.(s. 201-202). Burada Sensin/Sanasın şeklindeki düzeltmede haklıdır.

2. "Yazmada doğru olduğu halde, görme kusuru veya büyüteç kullanmama yüzünden yanlış sanılarak yapılmış yersiz ve gereksiz onarımlar" (s. 202-204).

İlk örnek 1136. beyittir:

Himmetün kuvvetün ide dursun

Biz za'if kulları n'ide (?) dursun

Metinde "kulları"dan sonra r-d-e-d-e şeklinde bir harf kümesi vardır. Birinci mısradada da aynı benzerlikteki harflerle "ide" yazılmıştır. Evet, bizim değerlendirmemiz bir yakıştırmaydı ve bunun bir yakıştırma olduğunu belirtmek için de soru işareti koymuştuk. Metinden hareketle sayın Tulum'un teklifini kabul etmek mümkün değildir. Silinti, kazıntı, rutubet bunu haklı göstermemekte. Ancak beytin mânalandırılması bakımından sayın Tulum'un okuyuşu daha güzeldir. Elvan Çelebi böyle yazmış olmalıydı diyor ki biz de bu görüşe katılırız. Burada halli gereken diğer bir problem vardır. O da sayın Tulum'un bazı beyitlerin okunuşuyla ilgili tesbitlerde bulunurken (aslında teklif dememiz gerekir; ancak Sayın Tulum daima doğrusu budur demektedir), eserimizin neşrinden sonra *Menâkıbu'l- Kudsiyye* üzerinde yapılan bir doktora tezinde³ bu beyitlerin nasıl okunduğunu belirt-

³ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menakıbnamesi (Metin-İndeks-Gramer)", İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1984.

memesidir. Bir meslekdaşımızın aşağıdaki veciz ifadesiyle bu, ilmî usûllere aykırıdır:

".... ilk okuyuşundan sonra bir başkası tarafından yapılmışsa, yani bu şekildeki okuyuş bir başkasına aitse, ikinci okuyuş ve açıklayış esnasında kesinlikle bu durumu belirtmesi gerekir. Belirtmezse "intihal" durumu yani "bir başkasının açıklamasının kişinin kendisine mal etmesi durumu" meydana gelir."⁴

Biz Sayın Tulum'un tesbitlerini incelerken bu tezdeki okuyuşları da vererek okuyucuya yardımcı olmaya çalışacağız. Bu beytin ikinci mısraını Sayın Ümit Tokatlı da 1984 yılında Sayın Tulum gibi okumuştur:

Biz za'if kulları dire dursun (s. 131)

Daha evvel teklif edilen bir okuyuş üzerine acaba sayın Tulum neden üç sayfalık açıklama getiriyor. Sayın Tulum'un cevabını merakla bekliyoruz.

İkinci örnek 1542. beyittir:

Gör ki cem' oldu cümlegi kih ü mih

Sayın Tulum burada *kih* şeklinde yaptığımız tamiri uygun görüyor. Ancak "kih" in nüshada yazılış şekli olarak dipnota koyduğumuz şekli doğru bulmayarak müstensihe arka çıkmaya çalışıyor. Evet, metindeki şekil bizim yazdığımız şekildedir:

Bu da her halde sırf tenkit etmiş olmak için tenkit etmenin bir örneği olsa gerektir.

Üçüncü örnek 1550. beyittir:

Kanı ol müctehid bu dîn içre

Burada da sayın Tulum "müctehid" şeklinde yaptığımız tamiri kabul ediyor. Ancak yine müstensihe arka çıkmak için olacak

" Bu mısradaki *müctehid*, sayfa altında gösterildiği biçimde değil, açıkça *müctehid* okunacak şekilde noktalı hareketli yazılmıştı. Mürekkep yayılması veya bir sineğin münasebetsizliği gibi sebeplerle meydana gelebilecek lekelerden arındırıldığında, böyle olduğu apaçık görülüyordu" (s.204). diyor.

Burada apaçık görülen, Sayın Tulum'un idrak ve aklını örten hisleridir. İlle de tenkit edeceğim diye hiçbir fırsatı kaçırmak istememektedir. Arka çıkmak istediği müstensih, malesef kendisini açık bir biçimde yalanlamaktadır. Eğer Sayın

⁴ Osman F. Sertkaya, "Bir İntihal Daha Var... Söyle Canım Ne Dersin", *Türk Dili* no. 533 (1996), s. 1172.

Tulum'un, elyazmaları konusunda biraz bilgisi olsaydı bu yanlış yapmayacaktı. O, "sineğin münasebetsizliği"yle uğraşırken, müstensih'in metinde müctehid diye okuduğumuz kelime üzerine koyduğu özel işareti gözden kaçırıyor. Sağa doğru yönlendirilmiş özel işaret sayfa kenarında bir düzeltme olduğunu belirtiyordu. Biz "Nadir Eserler" dersinde yazmalardaki bu tür işaretlerin ne mânaya geldiğini ikinci sınıf öğrencilerine öğrettiğimiz için bunları herkesin bildiğini farz etmiştik. Metni hazırlarken kullandığımız fotokopide bu kısım yoktu. Şimdi ise, getirttiğimiz fotoğrafında burada açıkça bu düzeltmenin yapıldığı görülüyor.

قَالَ اَوْلَىٰ مُحَمَّدٌ بِدِينِ اِسْمَاعِيلَ قَائِلًا مَّصْنُوعًا يَتَقَبَّلُ اِحْمَدَ

3. "Bir kısmı yanlış anlamak ve yorumlamaktan ötürü yapılan gereksiz ve yersiz onarımlardı, dolayısıyla yapılan iş yanlış onarmak değil, bir bakıma doğruyu bozmaktı" (s. 204) dedikten sonra

Zikr ü tesbîh ü tâ'at ü merdi

Anların uşbular-ıdı derdi

beytini zikretmektedir. İkinci mısradaki "Anların" kelimesi metinde okunamayan bir kelimeye karşılık bizim tercihimizdir. Sayın Tulum "Anlamı bozmamakla beraber böyle bir değiştirmenin -başka bir nüsha bulunmadığına göre- neye dayandırıldığını anlamak mümkün değildi" demektedir. Metin tenkidi üzerine bir ders verdikten ve kısa bir semantik tahlile giriştikten sonra kendi tercihlerinin "Emrenün" olduğunu belirtmektedirler. Sayın Tulum'un "Bunlar, noktaların sayısının, yerinin değişebilmesi, yazıcının tanımadığı kelimeyi tanıdığına benzeterek farklı, ama en azından doğru bir kılığa sokması..." şeklindeki metin tenkidiyle ilgili vaz' ettiği esasların burada ne derecede geçerli olduğunu anlaması için aynı yazıcının 60b'de geçen "Emre" kelimesini ne derecede açıklıkla ve okunur bir biçimde yazmış olduğunu farketmesi gerekirdi:

اَمْرًا بِهٖ حَقٌّ طَبَقَتْ اَلْمَشْرِىءُ صَوْنًا لِّهٖ طَبَقَتْ اَلْمَشْرِىءُ

Bu sayfalar aynı yazıcının elinden çıktığına göre, aynı yazıcının bir yerde Emre kelimesini tanımayıp diğer yerde tanıdığı düşünülebilir mi? Tabii ki düşünülemez. Burada yazıcının da, bizim de, sayın Tulum'un da okuyamadığı bir kelime vardır ve her birimiz bir yakıştırma yapmışız:

ذُرُوْهُنَّ سَبِيْحٌ وَطَلَقَتْ مَرِيْءُ اِيْرَنُوْكَ اَسْبُوْلَارُوْى مَرِيْءُ

Bizim garibimize giden metin tesisi konusunda *Tursun Bey* ve *Tazarruname*'de köklü hatalar yapan sayın Tulum'un yerli yersiz bu konuda ders vermeye

kalkması ve okuyucuyu etkilemeye çalışmasıdır. Sayın Tulum'un yukarıda vaz' ettiği esasların, esaslı bir eksiği vardır; o da müstensih'in *bilmediği ve tanımadığı kelimelerde* bu işlemleri yapmasıdır. Bunun en meşhur örneklerinden biri İbn Hacer Askalânî'nin Çağatay hanlarından birinden bahsederken "yasa" dan söz ettiğinde kullandığı "bi'l-yâs"ı (بالياس), moğolca bilmeyen müstensihlerin noktaları farklı fakat yazılışı aynı olan "nâs" kelimesine benzetmesi ve "bi'n-nâs" (بالناس) yazmasıdır.⁵

Sayın Tulum'un bu mısraı okuyuşu şöyledir:

Emrenün uşbular-ıdı derdi

Sayın Tokatlı ise şöyle okumuştur:

Erenün uşbulardı derdi

Sayın Tulum aynı kısımda " Yanlış anlaşıldığı için onarılıp(!) bozulan başka bir mısra şu idi" (s. 205) dedikten sonra

İy Kerîm ü Rahîm ü iy Fettah

Himmetün hazır it mesâ vü sabah

beytindeki *himmetün* şeklindeki okuyuşumuzu ve s. 64'deki dipnotta "Himmetün: Himmetin" şeklinde yaptığımız düzeltmeyi kabul etmemekte ve metnindeki yazılış şeklinin yani "Himmetin" doğru olduğunu ileri sürmektedir. Bize göre her iki okuyuşun da gerekçeleri vardır. Olabilir. Ancak anlayamadığımız Sayın Tulum'un "bu mısraı, metni anlama düşüncesinden uzak, beyit çerçevesine sıkıştırılmış dar bir bakışla anlamaya çalıştıklarından" şeklindeki yaklaşımıdır. *Ümit Tokatlı da "Himmetin" okumuştur* (s. 86).

Yine aynı kısımda Sayın Tulum "Gereksiz yere onarılmaya çalışılan mısralardan biri de şu idi" (s. 206) dedikten sonra

Oluban Türk dilince uşbu hitab

Ruşen olur bana uşbu lutf u cevab

beytindeki "Oluban" şeklindeki düzeltmemizi kabul etmemekte, ve birinci mısranın

Oldı Türk dilince uşbu hitab

şeklinde okunması gerektiğini bildirmektedir. Sayın Tulum'un sözlüğünde ihtimal ifade eden kelimelerin yeri yoktur. *Olmalıdır, okunmalıdır, düzeltilmelidir* gibi daima kat'iyet ifade eden sözcüklerle meseleye yaklaşmaktadır. Burada her şeyden önce, tenkidinde bir sayfa önce ortaya koyduğu bazı prensipleri sayın Tulum'un unuttuğunu görüyoruz. İhtilafı kelimeyi "Oldı" okursak kendi tabirleriyle sonraki iki harfi "fırlatıp atacak mıyız?" Yazıcı bu kelimeyi "tanıdığına benzetirken" bu iki harfi de iş olsun diye mi koymuş? Hem sonra Sayın Tulum vezinle ilgili tenkit-

⁵ David Ayalon, "The Great Yasa of Chingiz Khan", *Studia Islamica* XXXIV (1971), s. 178-179.

lerini unuttu mu ? İşin aslı burada bizim düzeltmemiz de Sayın Tulum'un okuyuşu da yakıştırmadır. Ancak bizim yakıştırmamız mânaya daha uygun (yani Oluban.. . Ruşen olur) ve vezin bakımından daha doğrudur. Sayın Tulum'un okuyuşunu "Türkçe kelimelerde kapalı heceleri imâleli kullanma hususu" (s. 206) "yani uzun+kısa (-.) olmak üzere iki hece değeriyle kullanıldığı" (s.201) gibi vaz ettiği prensipler de vezin bakımından kurtaramaz. Sayın Tulum yaptığıının "tribünlere selâm" olduğunu gayet iyi bilmektedir:

مَدَمِ اَوْلَادِنِ تَمَرِكُ رَجُلٌ اَشْبُوْهُ خَطَابًا
رُوْشَنٌ اَوْلَادُهُ بِكَانٍ لَطْفًا وَجَوَابًا

Sayın Tokatlı bu mısrayı şöyle okumuştur:

Öndin Türk dilince uşbu hitab

4. Sayın Tulum " Bir kısmı tamamen anlamamaktan kaynaklanan, kimi yerde mısraları/beyitleri her türlü zorlamayla bile anlam çıkarılamayacak duruma getiren onarmaları" (s. 206) dedikten sonra ilk örnek olarak 369. beyiti vermektedir:

İltür-isen sen anı sultana
Varlığın külli ol viresi sana

Burada önceki beyitlerde olağanüstü bir attan bahsedilmekte ve o sırada tahta çıkmış olan Sultan Alaaddin'e bu atın hediye olarak gönderilmesiyle ilgili bilgi verilmektedir.

361. Taht yinilendi dir görün bir at
At katır çok yaramaz her at

368. Şöyle kim dakı ana hem-reng
Hiç Gülgûn görmedi Şeb-reng

369. İltür-isen sen anı sultana
Varlığın külli ol viresi sana

Biz metni böyle anlamış, böyle tamir etmişiz. Sayın Tulum'un "kesin doğru okunuş" biçimi şöyledir:

İltür-isen sen anı sultana
Varlığın külli ol sayı sana

Bizim bu konuda bir iddiamız yoktur. Bize göre metin bizim okuduğumuz gibi okunursa daha anlamlı olur. Aslında bu bir tamirdir. Biz "böyle olmalıdır", "böyledir", "doğrusu şöyledir" şeklinde kesinlik ifade eden sözcükler kullanabile-

cek derecede "semantik ve tarihi gramer" bilgisinden yoksun olduğumuzdan ancak teklif yapabiliriz. Bu da tekliflerimizden biridir. *Ancak Sayın Tulum'un semantik ve tarihi gramer bilgisinden yararlanarak bir sayfalık izahatdan sonra tesbit ettiği şekli sayın Tokatlı oniki yıl önce aynı şekilde okumuş:*

Varlığın külli ol sayı sana (s. 44)

Eserimizde 1313. beyit kesin olarak bir kelimenin okunamadığı, diğer bir kelimenin de metinde yazıldığı gibi kaydedilip manalandırılmadığını belirtmek için şöyle yazılmıştı:

(...) çünkim adüvv-i din-durur
Guz issini key yakın görünür (?)

Beyit metinde şöyle yazılmıştır:

Burada görüldüğü gibi ne bir tamir ne de teklif söz konusudur. Cehaletimizi gösteren içi nokta dolu bir parantezle bir soru işareti vardır. Bu bakımdan sayın Tulum'un hangi onarmadan bahsettiğini anlayamadık. Kendi tekliflerini dürüstçe yazarlar. Dil ülemamız kabul ederlerse ne âlâ. Sayın Tulum bir sayfalık anlamca bir tahlil yaparak

Gur ıssısı key yakın görünür

şeklini teklif etmektedir. Bizce bu okuyuş makul gözüküyor. Bir dahaki baskıda soru işaretini kaldırır sayın Tulum'a teşekkür ederiz. *Ancak yine oniki yıl önce sayın Tokatlı bu beyit için aynı okuyuşu teklif etmiş:*

Ğur ıssisi key yakın görünür (s. 150)

Bu durumda Sayın Tokatlı'ya da teşekkür etmemiz gerekecek.

Müteakip beyit için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. 1320. beyit neşrimizde şöyledir:

Çetr-san saye kıluram anı
Bir budak anda nokta rengani (?)

Burada da metni yazıldığı gibi kaydetmişiz:

İkinci mısraı bu şekliyle anlayamadığımızı belirtmek için de soru işareti koymuşuz. Yine burada da metni tamir ettiğimize dair ne bir işaret ne bir ima vardır. Ayrıca dipnotta (s. 114) rengani diye okunan kelimenin metindeki şekli de verilmiştir. Bu bakımdan sayın Tulum'un "Onarılma şanssızlığına uğramış bulu-

nan bu mısırada" cümlesini yadırgadığımızı ifade etmek isteriz. Sayın Tulum'un bir sayfalık izahtan ve ilmî tahlillerden sonra doğrusu şöyledir diyerek teklif ettiği okunuş şudur:

Çetr-san saye kıluram anı
Bir budak anda nokta zer kanı

Doğrusunu söylemek gerekirse biz bu okuyuştaki inceliği anlayamadık. Sayın Tokatlı da bu mısraı şöyle okumuştur:

Bir budak anda nokta rez-kâni (s. 150)

Sayın Tulum 1343. beyiti okuyuşumuzla ilgili olarak şöyle bir mutalaada bulunmaktadır:

Dükene mi bu cümle mahlukat
Ta be-hadd-i cemad hayvanat

"Sayfa altına konulan notta (Bk. s. 116) metinde 'Ya dükene' diye yazıldığı belirtilen kelimelerden ilkinin fırlatıp atan Sayın Erünsal ve Ocak, sadece dükene mi ile mısraı onarılmış saymışlar, anlayışlarına duydukları güvenle sonuna bir soru işareti dahi koymamışlardı" (s.116).

Sayın Tulum birinci mısraın şöyle okunması gerektiği kanaatindedir:

Yad u kinnî bu cümle mahlûkat

Bu okuyuşuna da şöyle bir izah getirmektedir: "Yazıcının tanımadığı için kendince farklı bir kılığa soktuğu bu kelime, büyük bir ihtimalle Arapça'dan alıntı 'örtülü, saklı, gözle görülmez' anlamında *kinnî*'dir". Beyit metinde şöyle yazılmıştır:

يَا دُكْنِي بِجَمَلِ حَيَوَانَاتِ
تَا حَدِّي حَادِ حَيَوَانَاتِ

Sayın Tulum eksik olmasınlar bir sayfadan fazla ilmî izahatta bulunmuşlar. Her şey iyi de ufak bir problemin halli gerekiyor. Ne yazık ki, *kinnî* diye bir kelime klasik ve modern Arapça sözlüklerde bulunmamaktadır. Eğer Sayın Tulum bu küçük problemi hallederse bir itirazımız olmayacaktır. Buyursunlar. Bu mısraı Sayın Tokatlı şöyle okumuştur:

Yâ dekin mi bu cümle mahlûkat (s. 153)

5. Bu bölüme Sayın Tulum şöyle başlamaktadır: "Nihayet hazırlayanlar, kimi mısraları onarmaya/onarıırken bozmaya güç yetirememişler, böyle yerlere okunamayan kelime/kelimeler için parantez içinde üç nokta koymuşlardır" (s. 210). Okuyucunun hatırlamasında yarar vardır: Bu bölümün başlığı *Yedinci Tablo: Metni Onarma Teşebbüsü'dür*. Sayın Tulum'un burada sıraladığı beş beyitte de ne bir onarma ne düzeltme teşebbüsü vardır. Burada sadece okuyamadığımız kelimeler için "parantez içinde üç nokta" koyduk. Sayın Tulum bu beş beyit-

teki okunamadığı tarafımızdan belirtilen beş kelime için beş teklifte bulunmaktadır.⁶ Bu beyitlerin orijinalleri aşağıda verilmiştir:

فَا، فَضْلُ كَرِيمٍ نُورِ النُّورِ قَلْبُ بُوَسْنِي شَادُ بُوَنَارِ عَوْرِ
 بَمَوْطَاعٍ قَدْ سَجِي تَتَمَا بُو كَدَيْنِ تَحَامَتِ صَعَا
 أَوْلُ عَزِيزٍ بُو الْجِنْدِ طَهْرٍ أَلِكْرَارِ تَابُونَ يَا أَرْغِيرِ
 سَنَ أَوْلُ خَلْقًا كَلَّا لَرَالِكِ خُلُقًا خَلْقًا بُو خَلْوَرِ أَلَكِ
 حَزْ جَنْكِرِ عَدُوِّ دِينِ رِي مَخْضُوعِي بِي كَبَقِينِ كَرُونِ

Bunlar karşılaştırılır ve uygun gözükenler metne alınır. Normali budur. Bu arada mutad olduğu üzere Sayın Tulum metin tesis ve tahlili üzerine ders vermeyi ihmal etmemiştir (s. 210-214). Şunu itiraf etmeliyiz ki *Tarih-i Ebu'l-Feth*'i okurken verilen bu derslerden son derecede yararlandığımızı farkettik.

Buraya kadar Sayın Tulum'un yapmış olduğu tenkitleri bir bir gösterdik. Okuyucu tenkitlere ve cevaplarımıza bir baksın ve sonra da Sayın Tulum'un şu

⁶ Bu beş mısra şunlardır:

- 1099b. Kıldı Yusufı şâd (u) bunlar(ı) 'ür. (Tulum)
 Kıldı bu süneni şâd bunlara şûr. (Tokatlı s. 128)
 1230a. Benem ü tağ kulesi tenhâ. (Tulum)
 Benem ü tağ kulesi tenhâ. (Tokatlı s. 141)
 1269b. Elün ortada sadeye urğıl. (Tulum)
 Elün ortadasa daya urğıl. (Tokatlı s. 145)
 1313a. Harr çünkim adüvv-i dîne-durur. (Tulum)
 Hazz çünkim adüvv-i dîn durur. (Tokatlı s. 150)
 1432. Sensin ol hulk-ıla gönüller utan
 Hulk-ıla halk-ıla bu halkdan öten. (Tulum)

Sayın Tulum "hem yorucu, hem zaman alıcı bir iş" olduğu halde "buna katlanarak" bu şekli bulmuştur. Bir buçuk sayfalık bir izahla bu okuyuşunun ilmî temellerini bize açıklamaktadır. Aslında sayın Tokatlı'nın tezine baksalardı kendilerinden oniki yıl önce, kendi kürsülerinde yapılan bu tezde bu okunuşun tesbit edildiğini görürlerdi:

Sensin ol hulkıla gönüller utan
 Hulkıla halkıla bu halkdan öten (Tokatlı s. 161)

cümlelerini tekrar okusun: "yıkıldı yıkılacak bir enkaz manzarası gösteren metin", "boy gösteren lekeler".

Sekizinci tablo

Onarma Teşebbüsünde ikinci adım (s.214-222)

Sayın Tulum bu bölüme de alıştığımız iltifatlarını sıraladıktan sonra 38. beyit üzerindeki görüşlerini serdederek başlamaktadır. Biz bu beyti ilk baskıda şöyle okumuştuk:

Kâf [u] nûn kim bize nüvişte-durur
Lâ-yezal işlemekte işde-durur

bunun bize göre bir izahı vardı. Ancak ikinci baskıda ikinci mısraı

Lâ-yezal işiginde⁷ işde-durur

şeklinde düzeltilmiş. Bu iki düzeltme de bize göre mümkündür ve izah edilebilir. Ancak Sayın Tulum pek telâşa kapılmış ve bizi şirke batmaktan kurtarmaya çalışmıştır:

"İşte Sayın Erünsal ve Ocak, yaptıkları düzeltme (!) ile Elvan Çelebi'yi Lâ-yezal (Tanrı) karşısında-söylemesi değil, aklından geçirmiş olması düşünülme-yecek- bir mertebeye yükseltmekte, zavallıya, Lâ-yezal (Tanrı)'in, kendisinin eşiğinde.. . iş görmekte olduğunu (Hâşâ !) söylemiş olmak isnadında bulunmaktadırlar. Hâşâ sümme hâşâ ! Elvan Çelebi böyle bir söz söylememiştir, bu isnattan da muhakkak ki ruhu pek incinmiştir" (215-216).

Görüldüğü gibi Sayın Tulum önce yazıcıyla (müstensihle) aramızı açmaya çalıştı; şimdi de müellifle aramızı bozmaya uğraşmaktadır. Herhalde sonra da üçü bir olup kitabı elimizden alacaklardır.

İşin aslı şudur: buradaki Lâ-yezal Tanrı anlamına gelmemektedir. Birazcık Arapça bilenler bilirler ki bu istimrar ifade eden bir fiildir. ("Bunlar lisanımızdaki hâlâ ve dâima gibi devam ve istimrarı ifade eder". Mehmed Zihni, *el-Muktadab*, İstanbul 1303, s. 112). Kur'an-ı Kerim'de bir âyette de çoğul olarak bu anlamda kullanılmıştır.

Bu beyit bizim okuduğumuz şekilde okunmalıdır. Zira Rahman suresinin 29. ayetinin tefsiridir: "O her gün (her an) yeni bir iştedir". Kelamcılar arasında Tanrı'nın "kün" emrinin neticesinin sürüp-sürmediği konusunda tartışmalar vardır. Bir kısım kelamcı yaratma emrinin sürekli olduğunu savunmaktadırlar (bkz. Ebu'l-Mu'in Meymun b. Muhammed el-Nesefi, *Tabıratü'l-Edille*, Dımaşk 1990, s. 364).

Elvan Çelebi birinci okuyuşumuza göre özetle şöyle demek istemektedir: "Kün emri dâima işlemektedir". İkinci okuyuşumuza göre "Kün emri daima işiginde işler durur".

⁷ Bu kelime Sayın Tulum'un düzelttiği gibi işigümde değil işiginde olacaktır.

Aslında Sayın Tulum dikkat etse bu beytin büyük bir güven içinde yaptığı nesre çevrisinin ne kadar garip olduğunu ve o eşikte Tanrı'yı işletenin kendisi olduğunu görecektir. Sayın Tulum'un iki sayfalık ilmî açıklamalardan sonra tesbit ettiği şekil şudur:

Lâ-yezâl ol işikte işde durur

Yine oniki yıl önce, yine Ümit Tokatlı bu mısraı aynı şekilde okumuştur:

Lâ-yezâl ol işikte işde durur (s.5)

Bu bölümdeki ikinci beyit ilk baskıda

İki öküz (...) müd buğday (?)
On katın yir herise ola say

şeklinde idi. İkinci baskıda

İki öküz on iki müd buğday
On katın yir herise ola say

şeklinde düzeltilmiştir.

Sayın Tulum ise bu beytin şu şekilde okunması gerektiği kanaatindedir:

İki öküz on iki müd buğday
On koyun bir herise ola say⁸

Sayın Tulum, yazıcı'nın *koyun* kelimesini tanımadığı için okunamaz bir hale getirdiği kanaatindedir. Bu defa yazıcıya biz arka çıkalım; Yazıcı 250. beyitte koyunu koyun gibi anlamış, koyun gibi yazmıştır:

إله كم قدرت فيمن كلك ذلن كندز الله وكتوه هر دن

408. Beyitte Sayın Tulum'un *koyun* olarak okuduğu kelimeyle yapılacak bir karşılaştırma farklı bir kelime karşısında olduğumuzu düşündürmektedir:

أبي أوكوز انيك مد نهد ائت اذن فاب مره بسب اول ائت

⁸ Sayın Tokatlı'nın okuyuşu şöyledir:

İki öküz enik müdd buğday
On kıvan bir herise ola say

Sayın Tulum bizim "katın" şeklindeki okuyuşumuzu boşa çıkarmak için uzun uzadıya herisenin nasıl yapıldığını anlattıktan sonra, Diyarbakır, Kütahya ve Siverek müdlerinin kaçar kg. olduğunu tesbit edip "iki öküzün.. . 24 000 kg. buğday yemesi, bunun da keşkek niyetine sayılması gibi olağan üstülüğün inanılmazlığını bir komikliğe dönüştürebilmektedir" demektedir. Doğrudur, burada bir olağanüstülük vardır. Bunu da Elvan Çelebi kasden yapmaktadır. Bir önceki sayfadaki şu beyitleri okumakta ve metni anlayarak okumada yarar vardır:

401. Yidi kez bir koçı boğazlayasın
Sürüde hem anı diri bulasın
402. Çetügün münkiri muhib bile
Baracuk halk-ıla namaz kıla
403. Ruze, se ruze heft ruze duta
Ulular işin işledesin ata
404. Bu katırdur yüzün süriyü gelür
Kurt çoban gibi koyın otarur

Bu beyitlerdeki olağan üstülüğün de bir komikliğe dönüştüğünü sayın Tulum söyleyebilir mi ?

Bu bölümdeki üçüncü beyit

Olalar bunca bin çerağa sebeb
Çekeler Hak yolında renc ü taab

Bu beytin birinci mısraı ilk baskıda

Olalar bunca bin cuza'a sebeb

şeklindeydi ve gördüğümüz kadar daha doğrudu. Sayın Tulum *cuza'a* kelimesini *ceza'a* şeklinde okumak istemektedir. Ancak *ceza'* ve bizim okuyuşumuz *cüza'* aynı köktendir ve Arapça'da her iki şekil de kullanılmaktadır. Sayın Tulum ikinci okuyuşumuzu tenkitte haklıdır. Bu mısraı Sayın Tokatlı şöyle okumuştur:

Olalar bunca bin çirağa sebeb (s. 61)

Bu bölümdeki dördüncü beyiti ilk baskıda

Salavat ü selam ana Hakdan
Her nefes irişür (?) halkdan

şeklinde okumuşuz. İkinci baskıda ikinci mısraı

Her nefes irişür ür halkdan

şeklinde, köşeli parantezi unutarak yazmışız. Yazıcının yazdıkları böyle okumaya müsaittir. Vezin de düzeltilebilmektedir. Sayın Tulum burada yarım sayfa, parantezin unutulmasından dolayı "ür" olarak tek başına kalan bu kelime üzerinde fikir

yürütmüştür. Bizim buraya mânasını bilmediğimiz bir *ür* eklemek gibi bir kasdı-mız yoktu. Bir ek olarak düşünmüştük. Ancak ihmal ihmaldir

Sayın Tulum bu mısraı şöyle tesbit etmiştir:

Her nefes irişü durur halkdan

Ancak böyle bir tamire metin müsait olmadığı gibi bu işlem Sayın Tulum'un daha önce vaz' ettiği prensiplere de aykırıdır.

Bu mısraı Sayın Tokatlı şöyle okumuştur:

Her nefes erişürür halkdan (s.79)

Bu bölümdeki son beyitle ilgili tenkidinde Sayın Tulum haklıdır. İkinci okuyuşumuz metni tam olarak yansıtıyorsa da vezni bozmaktadır. Üstelik dipnotta daha önce yaptığımız müdahaleyle ilgili kayıt değiştirilmeyerek bırakılmıştır. Bu da hatadır. Bizim ikinci mısraı

Biridi hem berkidi yoldaşına

şeklindeki okuyuşumuzu sayın Tulum

Bir-idi hem birikdi yoldaşına

şeklinde düzeltmektedir. Burada izah edilmesi gereken *berkidi/birikdi* şeklidir. Yazıcı bu kelimeyi çok açık ve kendinden emin bir şekilde berkidi şeklinde harekelemiş. Yazıcının birikdi kelimesini bilmediğini düşünmek ne derecede yerinde olur:

شَيْخُ جُونُ وَزِدْ بُوَزْلَهْ اِسْنَهْ بِرِدِيْ هَمْ بِرِكِدِيْ يَوْلْدِ شِنَهْ

Sayın Tokatlı bu mısraı şöyle okumuştur:

Birdi hem berkidi yoldaşına (s. 80)

Bu tablo da Sayın Tulum'un "İkinci yazıda ortaya döneceğimiz yanlışlarla tamamen çökecek olan bu metnin enkazı" şeklindeki övgü cümlesiyle bitmektedir. Ayrıca burada Sayın Tulum bu metne sahip çıkmak arzusunu ilk olarak açığa vurmaktadır (s. 222).

Sayın Tulum'un bu cümlelerinden sonra geri dönüp iki tablodaki beyit sayısına bir baktık. Hepsini yirmi beyit. Bunlardan zaten yedisinin sonunda (?) işareti bulunmakta ve okunamadığı belirtilmektedir. Geri kalan onüç beytin yedisiniyle ilgili olarak Sayın Tulum'un teklifleri bize göre yerinde değildir ve geçersizdir. Beş-altı beyitle ilgili tekliflerinin yerinde olduğunu düşünmekteyiz. *Ancak bu yerinde olan tekliflerin hepsinin daha önce Sayın Ümit Tokatlı tarafından Sayın Tulum'un okuduğu gibi okunmuş olmaları dikkat çekiyor ve Sayın Tulum'un bunu hiç bir yerde belirtmemesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir husus olarak beliriyor.*

Dokuzuncu tablo (s. 222-224)

Metnin Düzenlenmesi

Sayın Tulum bu tabloya bizim metin bilimi ile alakalı bazı hususları bilmediğimizi ve yalnızca yazmada bulunan başlıklara uyduğumuzu söyleyerek başlamaktadır. Yazmadaki Farsça başlıkların Elvan Çelebi tarafından konulmadığını iddia etmekte ve bizim bunu farketmememizin bizi büyük yanlışlara sürüklediğini söylemektedir. Sayın Tulum'a göre elimizdeki nüshanın yazıcısının "son derecede dikkatsiz davrandığı, metni bir bütün olarak kavrayıp anlama hususunda da tam anlamıyla keyfi bir tutum sergilediği" görülmektedir (s. 223). Sayın Tulum bizim "her şeyden önce kafiye düzeni farklı olan gazel, kasîde, kıt'a gibi değişik türde parçaların mesnevi metninden ayrılmasını sağlayacak başlıklar" koymamız gerektiğini söylemektedir. Sonra da bizim bütün bunların farkında olmadığımızı ima edip "metni, tamamı mesnevi türünde kaleme alınmışçasına tanınmaz bir kılık içinde bıraktığımızı" (s. 223) belirtmektedir. Biz *Menâkıbu'l-Kudsiyye* 'nin yazma nüshasından söz ederken şöyle demişiz:

"Mesnevi tarzında kaleme alınan eserde tercî-i bend, kasîde ve gazel şeklinde parçalara da rastlanır. Değişik şekillerde yazılan bu parçalar daha çok tarikatin büyükleri için yazılmış medhiyelerde kullanılmıştır." (s.XXXVII)

Biz Sayın Tulum kadar "metin bilimi"nde uzman değiliz. Ancak elimizdeki nüshayı da iyi tanıdığımızı sanıyoruz. Sayın Tulum'un büyük bir uzman tavrıyla ortaya koyduğu meselelerin de farkındaydık:

"Eserin elde bulunan tek nüshası....şimdiki durumunda biri yazısız 118 varak ihtiva etmektedir. Anlatımda yer yer kopukluklar bulunması, arada daha bazı sayfaların düştüğünü göstermektedir. Ayrıca baştan 2b-3b ve sondan da 117a-b sayfaları, imladan ve yazısından anlaşılacağı üzere, sonraki bir tarihte eserin yazıldığı devrin dilini bilmeyen birisi tarafından eklenmiştir. Sonradan kopya edilerek ilave olunmuş bu sayfalarda, diğer sayfa atlarında görülmeyen reddadeler bulunmaktadır. (s.XXXVI)

Sayın Tulum bu tabloyu şöyle bitirmektedir:"Bu tablo için söylenebilecek tek kelime, eser adına diğer tablolar için de söylenebilecek olan kelimedir: YAZIK!" (s. 224).

II

İnceleme Kısmı

Birinci Tablo (224-227)

Metne Göndermeler

Sayın Tulum'un, ikinci baskıda düzeltilmeyen yanlışlar meyanında sayfalar tahsis ederek zikrettiği bazı metne gönderme yanlışlarına gelince, bunların bir kısmı maalesef gerçekten vâki olmuştur.

Meselâ Birinci Bölüm'de XXXII. sayfada 48 numaralı dipnotta, Elvan Çelebi'nin adının geçtiği beyitler için referans olarak gösterilen numaralar arasında bulunan 382 nolu beyitte, gerçekten Elvan adı geçmiyor. Ama aynı notta bu adın

geçtiği 47, 1028., 1529. ve 1814. beyitler de zikrediliyor. Bunlarda Elvan adı geçtiği gibi, metin indeksinde Elvan adının geçtiği daha bir düzine beyit numarası kayıtlı. Çok açık ki, 382 rakamı buraya yanlışlıkla girmiştir.

1. Baskıda L. sayfada, 2. baskıda XLVIII. sayfada bulunan 33 nolu dipnotta referans gösterilen 295-501.beyitler, gerçekten 362.-486. beyitler olacaktır.

2.baskıda LII. sayfada 51 nolu dipnotta (Sayın Tulum'un bir uyarı alınmış olmalı ki diye bahsettiği) 714-740. beyitlerin yerine, aslında 1. baskıda gösterilen 677.-750. beyitler olacak, Sayın Tulum'un yazdığı 677?-740. beyitler değil. Çünkü burada genel kontekste referans verilmektedir; bu da 677.-750. beyitler arasındadır.

Yine aynı sayfada 54 nolu notta yer alan 714.-740. beyitlerin yerine, 714. beytin üstünde yer alan Farsça metin referans olarak gösterilmek gerekirken, belirtilen numaralar gösterilmişti. Sayın münekkid bunda haklıdır. Ama, "Farsça başlıklar Elvan Çelebi tarafından yazılmış olamayacağından, bu başlıklara dayanılarak yazılan her şey ve yapılan bütün yorumlar yanlıştır" (s.225) demesinin herhangi bir ilmî dayanağı yoktur. Çünkü, söz konusu başlıkların -Sayın Tulum'un gerekçelerini, delillerini göstermeden ileri sürdüğü, bunların Elvan Çelebi tarafından yazılmış olamayacağı iddiasının vâki olmadığı bir yana, farzı muhal öyle olsa bile, bu başlıklar, beyitlerde anlatılanları özetlemekten başka bir şey yapmadıklarından, onlara dayanılarak yapılan yorumlar pekâlâ da geçerlidir. Neden olmasın ki? Hiç bir Farsça başlık, manzum metinde anlatılanların dışında bir şey söylememektedir. Sayın Tulum söylediğimizin doğru olup olmadığını anlamak için Farsça bilen birine tercüme ettirip tahkik edebilir.

Buna benzer bir başka yanlışımız da, 1. baskıda LXXII., 2. baskıda LXV. sayfaya ait 110 nolu dipnotta referans olarak gösterilen 1783. beytin alâkasızlığıdır. Gerçekten referans gösterilmesi gereken bu beyit değil, 1181. beyit ile, 1139. beyitten sonraki Farsça başlıktır. Şeyh Osman'ın söz konusu unvanları zikredilen 1181 nolu beyitle belirtilen yerdeki Farsça başlıkta geçmektedir.

1. baskıda LXVI., 2. baskıda LX. sayfada yer alan 88 nolu notta gösterilen 1364.- 1375. beyitler yerine hakikaten Sayın Tulum'un dediği gibi 1140.-1175. beyitler yer alacaktı. Ama mühim olan, beyit numaraları yanlış olmakla beraber, bu beyitlerde anlatılanlara referans verilmiş olmasıdır.

İşte Sayın Tulum'un metne yanlış göndermeler diye sıraladıklarından yalnızca bu belirttiklerimiz doğrudur. Bu yanlışlıklar neden olmuştur? Bunun sebebi, Sayın Tulum'un iddia ettiği gibi metni anlamamak değil, kitabın ilk baskısının yapıldığı İ.Ü. Edebiyat Fakültesi matbaasının o tarihlerde kullandığı baskı tekniği sebebiyle, yapılan tashihler icra edilirken, yenilerinin ortaya çıkması- ki muhtemelen beyit numaralarındaki yanlışlıklar bu değişikliklerden ileri gelmiş olmalıdır- ve bizim bunları farkedemediğimizdir. İkinci baskıda hatâmız ise -matbaanın azizliğine uğradığımızı aklımıza getirmedikimiz ve gösterdiğimiz beyit numaralarının değişebileceğini düşünemediğimiz için bunları tahkike lüzum gör-

mevişimizdir. Bu kusurumuzu kabul ediyoruz. Ancak okuduğumuzu anladığımızın ve kafadan atmadığımızın ispatı, referans gösterilen hadiselerle ilgili beyitlerin-numaraları yanlış olmakla beraber- metinde gerçekten var olması değil midir? Sayın Tulum bizi karalamak için bu kadar basit bir olayı diline dolayarak bu yakışiksiz spekülasyona sarılmak zorunda mıdır? Ama dedik ya, maksat "üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek"!

Aynı şekilde sıraladığı ve kendine göre yanlış göndermeler diye damgaladığı, eleştiri yazısının 224.-226. sayfalarında yer alan 1, 3, 4, 6, 7, 8 ve 9 numaralar altında yanlış diye zikrettiği beyit numaraları ise, Sayın Tulum'un sandığı gibi yalnızca söz konusu isimlerin geçtiği beyit numaralarını değil, hadisenin genel kontekstini ihtiva eden beyitlerin numaralarını belirlemektedir. Bu itibarla onun verdiği beyit numaraları değil, bizim gösterdiklerimiz doğrudur. Sayın Tulum eğer "öküz altında buzağı arama"yı bırakıp biraz insafa gelip dikkatli bakarsa, bu söylediğimizin doğru olduğunu görecektir.

II

Bu bölümde sayın Tulum'un, ders verircesine ve bir otorite edasıyla ortaya koyduğu neşir prensiplerine, kendisinin ne derecede uyduğunu, bir eserinden seçmeler yaparak göstermeye çalışacağız. Metin neşrinin ne kadar zor ve nankör bir şey olduğunu bilen bizler için daha önce yapılan bir neşre bu tür tenkitler yöneltmenin ve sahanın uzmanı olmayan kişilere "ne müthiş yanlışlar yapılmış!" dedirtmenin pek hoş bir şey olmadığını idraki içindeyiz. Ayrıca da bir meslektaşımızın deyişiyle⁹ "nâdân ağzına lâf verileceği" düşüncesi de bizi üzmektedir. Ancak Mertol Bey'in hiddetli ve şiddetli, hoşgörüsüz yaklaşımı bizi bu aybı işlemeye itmiştir. Biz de insanız. Demek ki henüz melâmet hırkasını layıkıyla giyememiştir. Sayın Tulum özellikle de imlâ, vezin ve transkripsiyon uygulaması ile ilgili bölümde, yapılan uygulamaya aykırı bulabildiği örnekleri, genellemeler yaparak, "metni enkaza çevirerek, başımıza geçirerek" ve de kınama cümleleriyle sıralamıştır. Metin neşriyle uğraşanlar bilirler ki bu tür ihmaller daima olur. Sayın Tulum'un neşirlerinde de vardır. Olmasa, tabii ki iyi olur. Ancak bunları ön plana çıkarıp yapılan çalışmayı tümüyle mahkûm etmek normal bir şey değildir ve ancak suiniyetin eseridir. Sayın Tulum bunu büyük bir zevk alarak yapmıştır.

Şimdi buyursunlar, bir de, bizi tatbik etmemekle suçladığı bu ölçüleri, kendi eserine tatbik ettiğimizde ortaya ne tür bir tablonun çıktığını görsünler. Sayın Tulum tenkidinin çeşitli yerlerinde bizi şiddetle eleştiren, alay eden, aşağılayan bir dil kullanmıştır. Bu, onun bize yaptığına aynı çirkin, haşin ve saldırgan üslûpla mukabele etme hakkını vermekteyse de, biz böyle bir yola girmeyi doğru bulmuyor ve kendimize yakıştırmıyoruz.

⁹ Metin Akar, "Değerlendirmeler", *Bir*, no. 4 (İstanbul 1995), s. 280.

Sayın Tulum'un neşre hazırladığı iki eserden biri Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-Feth* adlı eseridir. Eser önsöz, İki Bölüm, Tursun Bey, Hayatı ve Eseri, Tarih-i Ebü'l-Feth, Metin, Nüsha farkları, Dizin ve Sözlükden oluşmaktadır.

Sayın Tulum işe, bu eseri daha önce neşreden Mehmed Arif Bey'i mahkûm ederek başlamaktadır:

"Mehmed Arif Bey tarafından eski harflerle yapılan neşir, tarih araştırmacılarınca uzun zaman kullanılmakla birlikte, metnin tesbitinde kullanılan metoden yetersizliği sebebiyle, oldukça ehemmiyetli eksikler ve yanlışlar ihtiva etmektedir. Üstelik bu neşirde müellifin hayatı ve eserin muhtevası üzerinde pek sathi bir şekilde durulmuş..." (s. V)

Mehmed Arif Bey, eserin metnini te'sis ederken üç nüsha kullanmıştır; Revan 1097 ve 1098, Ayasofya 3032.¹⁰ Metne esas olarak Revan 1097'yi almış nüsha farklarını da dipnotta göstermiştir. Ortaya çıkan metin, dönemin baskı imkanları gözönüne alınıp da tashih hataları görülmezse, oldukça sağlam bir metindir. Mehmed Arif Bey'i tek cümleyle mahkûm eden Sayın Tulum, nedense bu mahkûmiyete sebep olan "oldukça ehemmiyetli eksikleri ve yanlışları" gösterme zahmetine girmemiştir.

Diğer taraftan Sayın Tulum *Tarih-i Ebu'l-Feth*' in bugün elimizde beş yazması olduğunu söylemekte ve metin te'sisinde bunlardan dördünü kullandığını belirtmektedir (s. XXVII-XXIX). Önce bugün elimizde eserin beş değil altı nüshası olduğu belirtelim. Altıncı nüsha, yani Viyana nüshası (Flügel 984), bir asırdır bilinmekteydi. Sonra, Mehmed Arif Bey'in metin tesbitini yetersiz bulan Sayın Tulum'un metin te'sisinde hangi yolu izlediğini ve bunu nerede açıkladığını soralım.

Sayın Tulum gördüğü dört nüshayı değerlendirirken şöyle bir tesbitte bulunmaktadır:

"...yazı, imla hususiyetleri ve kağıt cinslerine bakılırsa XV. asırda kopye edildikleri muhakkaktır" (s. XXVIII).

Diğer taraftan şöyle demektedir:

"Tursun Bey'in ölüm tarihi belli değildir. Ancak eserini yazmış olduğu tarih göz önüne alınırsa, bunun 895 (1490) dan sonraki bir tarih olması gerekir" (s.XVIII).

"Tursun Bey eserini 1490-1495 yılları arasında kaleme almıştır diyebiliriz" (s. XXIV).

Buradaki inceliği anlamayı okuyucuya bırakıyoruz. Ancak eserin birden fazla versiyonu olduğu bilindiğine ve Ayasofya nüshasının da kesin olarak ilk versiyon olarak kabul edildiğine göre bütün bu işlemleri birkaç sene içine sığdırmak nasıl mümkün olmuştur. Ayasofya nüshası daha sağlam ancak diğer nüshalar müellifin müteakip yıllarda yaptığı değiştirmeleri ve iyileştirmeleri taşımaları bak-

¹⁰ *Tarih-i Ebü'l-Feth*, İstanbul 1330, s.6

ımından önemlidirler. Sayın Tulum metin te'sisinde öyle bir yol takip etmeliydi ki biz hem ilk versiyonu hem müteakip gelişmeleri kolayca görebilmeliydik.

Sayın Tulum önsözde "Üstelik bu neşirde müellifin hayatı ve eserin muhtevası üzerinde pek sathi bir şekilde durulmuş..." (s. V) demekteydi. Merakımızı tatmin için Mehmed Arif Bey'in müellifle ilgili verdiği bilgileri gözden geçirdik ve sayın Tulum'un yazdıklarıyla karşılaştırdık:

"Müellif isminin 'Tûr-ı Sînâ olduğu halde kendi ifadesince galat-ı meşhur üzere Tursun Beg lakabıyla meşhur olduğu kezâlik dîbâcede beyân etmiştir" (M. Arif s. 2)

"Tursun Bey'in asıl adı, kendi ifadesine göre Tur-ı Sînâdır ve galat olarak Tursun Bey lakabı ile şöret bulmuştur" (Tulum s. XI)

*

"Devletin menâsıb-ı âliyesinden defterdarlık gibi rütbe-i refî'ayı ihraz ederek erkân-ı devletten bulunmuş olan bu zatın tarihlerde bi'l-münâsebe ismine tesâdüf olunamaz ve teracim-i ahval kitaplarında tercüme-i haline dair kayıt ve malumat bulunamaz...Ma'amafih eserinin mütalaasından tercüme-i haline dair hayli malumat istihsal edilir. Eger tarihinde münasib düşürerek câ-be-câ verdiği malumat olmasa idi ricâl-i sâlifemizden olan bu zatın isminden başka hal ve şanı tamamen mechul kalacak idi". (M. Arif s. 2)

"Tursun Bey'in hayatı hakkında gerek yaşadığı devirde yazılmış olan tarihlerde, gerekse sonraki biyografik ve bibliyografik eserlerde hiçbir bilgi mevcut değildir. Defterdarlık makamına kadar yükselerek devlet erkânı arasında yer almış olan *Tarih-i Ebu'l-Feth* yazarı, bu ihmâl ve nisyânı sezmişçesine, eserinde kendisi hakkında oldukça zengin bilgiler vermekte, ve bu sayede, hayatı ve kişiliği bir dereceye kadar aydınlığa çıkmaktadır". (Tulum s. XI)

*

"...Pederinin ismini beyan etmiyor ise de Bursa beyi Cebe Ali Bey amcası olduğunu söylüyor. Kendisi ashab-ı timardan idi. Genç yaşında timara nâil olmasına bakılırsa pederinin ümerâ veyahud zuamadan olup vefatı üzerine kendisine timar tevcih olunduğu anlaşılıyor." (M. Arif, s. 2)

"...Amcası Cebe Ali Bey Bursa beyi idi; ve kendisi de, o sırada 'Bursa safasına timarını terk etmiş olarak ' amcasının yanında bulunuyordu. Buradan anlaşıldığına göre, kendisinin timarı vardı ve genç yaşında timar sahibi olmasına bakılırsa babası da timarlı bir sipahi veya ümeradan bir zat idi." (Tulum, s. XI)

*

"Kendisi silk-i askeriyyeye mensub olmağla beraber tahsil-i ulûm ve fûnûn etmiş bir zat idi. Hanedanı yahud ilim ve fazlı cihetleriyle şahsı Hazret-i Fatihce malum idi". (M. Arif, s. 3)

"Tursun Bey, timar sahibi olduğuna göre, aslında askerlik mesleğine mensuptu, yani timarlı sipahi idi; ancak eserinin tetkikinden de anlaşılacağı üzere, ol-

dukça iyi bir tahsil görmüştü, ve bu durumu, âilesini çok yakından tanıdığı anlaşılın Sultan Fatih'çe de biliniyordu". (Tulum, s. XII)

*

"İstanbul etraftan ahali celbiyle iskân olundukta mukataatının tahririne amcası Cebe Ali Bey tayin olundu. Bursa beyliği dahi mûmâ-ileyh'in uhdesinde baki olup bu halde orada bulunması icab ettiğinden taraf-ı Padişahîden mezkur tahrir hususu Tursun Bey'in uhdesine tahvil ve tefviz olundu. O da bu vazifeyi kemâl-i ehemmiyet ile îfâ ve ikmâl edip defterini huzur-ı Hazret-i Fatih'e arz etti". (M.Arif, s. 3)

"Nitekim İstanbul mukataasının yazılması için önce amcası Cebe Ali Bey tayin olunmuş, ancak onun bu sırada beylik işleri ile uğraşması sebebi ile, bu vazife Sultan'ın emri üzerine ona verilmişti. Tursun Bey bu ilk kalem hizmetini büyük bir dikkat ve itina ile yerine getirdi ve hazırladığı defteri padişaha sundu". (Tulum, s. XIII)

*

"... Mahmud Paşa'nın dahi takdir ve taltifine nâil olmuş idi. Paşa-yı müşârün-ileyh'in ilk sadaretinde icrâ ettiği seferlerin ekserisinde beraber bulundu." (M. Arif, s. 3)

"Tursun Bey'in bu tarihten itibaren 12 yıl müddetle Mahmud Paşa'nın maiyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır; nitekim kendisi, bu değerli sadrazamın 'istidad sunan hizmeti ile on iki yıl müşerref olduğunu ' yazıyor. Yine eserinden anlaşıldığına göre, Mahmud Paşa'nın ilk sadrazamlık devresinde, onunla birlikte hemen bütün seferlere katılmış ve bu seferler esnasında buyurulan bir takım hizmetleri görmüştür". (Tulum, s. XIII)

*

"Hatta Mahmud Paşa 862 senesinde Sırbistan üzerine memur oldukça 'Minnet Bey oğlu Mehmed Bey' kumandasıyla düşman memleketi içine sevk etmiş olduğu akıncılar üzerine Tursun Bey'i emin nasb etmiş.. ..." (M, Arif, s. 4)

"Bunların ilki 862'deki Sırbistan seferidir. Sırbistan'ın kat'i ilhakı ile neticelenen bu sefer sırasında, Mahmud Paşa, Güvercinlik kalesinin fethi ardından Tuna ve Sava nehirleri arasındaki bölgeye(Srem) bir akın düzenlemiş ve Minnetoğlu Mehmed Bey kumandasındaki akıncılarla birlikte kendisini 'emin' olarak göndermişti". (Tulum, s. XIII).

*

"Tursun Bey nihayet divan kitabetine tayin olundu. Kendisi Trabzon seferinde yani 865 senesinde katib-i divan olduğunu tarihinde kayd etmiştir" (M. Arif, s. 4)

"Tarih-i Ebu'l-feth yazarı bundan sonra divan katibi olarak karşımıza çıkıyor....Bilinen, 865 Trabzon seferi sırasında divan katibi oluşudur". (Tulum, s. XIII, XVII)

*

Biz bu ilginç benzerlikler konusunda bir yorum yapmıyoruz. Herhangi bir îmâda da bulunuyor değiliz. Ancak Sayın Tulum'un Mehmed Arif Bey'i bir kalemde bu kadar kolayca harcamasını yadırgadığımızı söylemek istiyoruz. Çünkü normalde ilim dünyasında yaygın olan uygulamanın, bir hususu ilk tesbit edenin aradan çıkarılmayarak, hakkının verilmesi olduğunu biliyoruz. Yoksa bir süre önce çok satıldığı için merhum Ömer Nasuhi Bilmen'in *İslam İlmihali*' ni olduğu gibi alıp sadece yazar ismini değiştirerek basan bir yayıncıya, merhum'un oğlu tarafından niçin böyle yaptığı sorulduğunda "Babana vahiy geldi de mi bu kitabı yazdı" cevabındaki garipliğe düşeriz.

Sayın Tulum, tabii ki Mehmed Arif Bey'in tesbit ettiği hususlara, eserden yararlanarak yeni bilgiler ilaveler etmiştir. Ancak bu konuda yapması gereken araştırmayı yaptığı söylenemez. Bütün yaptığı eserde yazarın kendisine yaptığı atıfları sıralamak olmuştur. Buna karşılık, Sayın Tulum'un *Tarih-i Ebü'l-Feth*'i yayınladığı yıl içinde, Prof. İnalçık, neşrettiği bir makalede Bursa Şer'iyye Sicillerinden de yararlanarak Tursun Bey'in hayat hikayesini mükemmel bir şekilde ortaya koyduğu gibi, müellif'in aile şeceresini de tesbit etmiştir.¹¹ Ayrıca Sayın İnalçık'ın Mehmed Arif Bey'in çalışması hakkında olumsuz bir yorum yapmadığı gibi, eserini de gerektiği yerde kullandığını ve referans olarak verdiğini belirtmeliyiz. Sayın İnalçık bir yıl sonra faksimile ve özet tercümeyle yayınladığı çalışmada da aynı yolu takip etmiştir.¹²

Metin Te'sisi

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Sayın Tulum, metin te'sisi için eserin dört nüshasını kullanmış, ancak hangi nüshayı esas aldığını, nasıl karşılaştırma yaptığını belirtmemiştir. Gördüğümüz kadarıyla Sayın Tulum bütün nüshaları önüne almış, kendisinin doğru bulduğu şekilleri seçerek bir metin te'sis etmiştir. Bildiğimiz kadarıyla metin te'sisinde böyle bir metot mevcut değildir ve bunun mahzurlarını sıralamak için de bu yazının hacmi buna yeterli değildir. Bilindiği gibi metin te'sisinin hedefi, müellifin yazdığı metni ortaya koymaya çalışmaktır. Sayın Tulum'un uyguladığı metotla ortaya müellifin yazdığı metin değil de Sayın Tulum'un zevkine göre müellifin yazması gereken metin çıkar. Sayın Tulum'a, bu konuda metin neşriyle uğraşanların başucu kitabı olan şu eseri okumasını tavsiye ederiz: Paul Maas, *Textual Criticism*, Oxford 1958.

Peki Sayın Tulum bunu yaparken, kullandığı nüshaların farklarını tam olarak tesbit edip belirtmiş midir? Bu soruya tatmin edici bir cevap verebilmek için, nüshalar arasında bizim bir karşılaştırma denemesi yapmamız gerekti. Üzülerek söyleyelim ki cevap olumsuz çıktı.

¹¹ "Tursun Beg. Historian of Mehmed The Conqueror's Time", WZKM 69 (1977), s.55-71.

¹² *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg*, by Halil İnalçık and Rhoads Murphey, Bibliotheca Islamica, Minneapolis and Chicago 1978

Aşağıda gösterdiğimiz önemli nüsha farklarının hiç biri¹³, Sayın Tulum'un eserinin "nüsha farkları" bölümünde gösterilmemiştir.

Ayasofya nüshası A rumuzuyla gösterilmiş, ayrıca Revan 1097'yi metnine esas alan ve Revan 1098'le karşılaştıran Mehmed Arif'in neşrindeki farklılıklara da işaret edilmiştir.

1. "ğalaṭ-ı meşhūr üzre Ṭursun Beg laḳabıyla meşhūrdur".(s.5) cümlesinin geçtiği paragrafın yapısı Ayasofya nüshasında farklıdır ve "meşhur" yerine "mezkur" kullanılmıştır.
2. 8. sayfa 10. satırda "Lâbüd" kelimesinden sonra A' da olan ve matbu nüshada da yer alan bir kelime atlanmıştır.
3. "limen-i" (s.8: A'da "dilmen" şeklinde yazılmış. (6a)
4. "isbat oldı" (s. 13): A'da (9a) ve M. Arif neşrinde "sâbit oldı"
5. "mâ-vecebe'l-edâ" (s.14: A'da "vâcibü'l-edâ" (10a)
6. "merd-i şeci' cânın bezl ider, mâl ü menâle ne diriği ola. Ve hilm hod" (s.19): A'da yok. (14b)
7. "rezîn" (s.24): A'da zerîn (19a)
8. s.27'deki beyit A'da yoktur.
9. "Lâ-cerem her işiden tahsin ider" (s.31): A'da (24b: Lâ-cerem tahsin ider her işiden"
10. s. 32'deki Farsça mısradan sonra A'da (25a) tercümesi vardır: "Âferinden kimdür kim yeg-durur nefrîn diye"
11. "fecereti" (s33: A'da (25b) ve M. Arif neşrinde "kefereti"
12. s. 40'daki başlıkta bulunan "Kal'a-i" sadece A'da (31a) vardır.
13. "Nil'den a'zam ve Tuna'dan ziyade bir halic-i lücce-revan olup" (s.41: A'da yok
14. "konuldu" (45: A'da (35b) ve M. Arif neşrinde "kuruldu"
15. "güç tariki ile" (46: A'da (36a) yok
16. "ya'ni tâyife-i (49: A'da (38b) yok
17. "at sıçrattılar (50): A'da (39b) ve M. Arif neşrinde "ilerü at sıçrattılar".
18. "şîr-i ğurrân (55: A'da (44a) ve M. Arif neşrinde şîrân-ı ğurrân
19. "hayatı" (58: A'da "cihâm".
20. "hemân andan" (64: A'da (50a) ve M. Arif neşrinde "hemân ma'mur andan".

¹³ Gösterilmeyen yüzlerce farklı şekil vardır. Biz ancak önemli gördüklerimizi tesbit ettik.

21. "her mahkeme vü " (66: A'da (52a) ve M. Arif neşrinde "her mahkeme ve her".
22. "vü bâğât yazılup" (68: A'da (54a) ve M. Arif neşrinde "bâğât yazılup mukata'a vaz' olundu"
23. "meremmet" (75: A'da (60b) "müretteb".
24. "tilâvet-i Furkân-ı kerîme şürû' itti" (88: A'da (72a) ve M. Arif neşrinde " tilâvet-i Kur'an-ı azîm ve terfîl-i Furkân-ı kerîme şüru' itti".
25. "nümûne-dâr-ı (104): A'da (87a) "nümûdâr-ı"
26. "âsûde-i hoş-hâl" (107: A'da (89b) "âsûde vü hoş-hâl"
27. "ten" (127: A'da (109b) "kan".
28. "te'kîd-i düşmenî müdemmer kılmış idi" (142: A'da (124a) "te'kîd idüp müdemmer kılmış idi"
29. "ita'atdan" (146: A'da (127b) "ta'atdan"
30. "ol kal'alar" (173: A'da (150b) "evvel ol kal'alar".
31. "kimi sokucu ve kimi yırtıcı ve talayıcı. Ve bunun emsali cânverler" (188: sadece A'da (161b) var.
32. "gösterür" (188: A'da (162a) ve M. Arif neşrinde "götürür".
33. "lenâ" (197: A'da (168b) ve M. Arif neşrinde "e'id".
34. "ahsenü" (197: A'da (168b) "ahlâ"
35. "oluk" (210: A'da (177b) ve M. Arif neşrinde "deniz"
36. "Vilâyet" (110: A'da (93a) vilâyet-i û

Yukarıda gösterdiğimiz nüsha farkları, Sayın Tulum'un neşrinde olmayan önemli olan farklardır. Sadece bir fikir vermek için sıralanmıştır. Yoksa farklı ekler ve harf değişiklikleri dikkate alınacak olursa çok uzun bir liste ortaya çıkacaktır.

Yazım (imlâ) ve Yazı çevirimi (transkripsiyon) uygulaması

Bizden metnin "fonolojik değerlendirmesini" ve "gerçek telaffuzu yansıtan ve dudak uyumunun tarihî seyrini izlemek açısından çok önemli olan esre"leri göstermemizi bekleyen, daha doğrusu göstermediğimiz için şiddetle eleştiren Sayın Tulum "sahip olduğu dil hususiyetlerinin zenginliği yönünden de ilgi çekici olan bu eser" diye tanımladığı *Tarih-i Ebü'l-Feth* 'i neşrederken her nedense "kismî bir transkripsiyon alfabesi" uyguladığı gibi "metnin tesbiti sırasında imlâya, yani şekle de körü körüne bağlı kalmamıştır".¹⁴

Eğer biz sayın Tulum'un, bir dil çalışması olmayan bizim eserimize uyguladığı esasları kendi eserine uygulayacak olursak burada gösterilmeyen vav-ı ma'

¹⁴ *Tarih-i Ebü'l-feth*, önsöz , s. V-VI.

dulelerin, uzun ünlülerin, fonem değerleri göz önünde tutulmayan işaretlerin, bağlama sesleri dikkate alınmayarak yazılan *imek* fiilinin ve bitişik yazılması gerektiği halde ayrı yazılan *ile* edatının geçtiği yerlerin sayfalar tutan listelerini verebiliriz. Ancak biz burada Sayın Tulum'un bize yaptığını yapmayı, hedeflediği bir şeyi yapmadığından dolayı kendisini eleştirmeyi, ilim ahlakına aykırı gördüğümüz için, uygun bulmuyoruz. Burada sadece bir dilci olan Sayın Tulum'un eserinde imlâ bakımından gördüğümüz farklı ve yanlış uygulamalara işaret edeceğiz.

a. Tanrı'nın ad ve sıfatlarıyla ilgili uygulamalar: Sayın Tulum'un karışık bir uygulama izlediğini görmekteyiz: Bütün örnekler Sayın Tulum'un eserine eklediği Yanlış-Doğru cetvelinden kontrol edilmiş ve burada düzeltilmeyenler verilmiştir.

"perverdigâr" (30); "Perverdigâr" (214) "nâsır-ı kâdir" (36); "Kâdirâ" (214); "kâdir" (188).

Tanrı'nın kasedildiği yerlerde Sayın Tulum bunu farkettiğinde büyük harf, farketmediği yerlerde ise küçük harf kullanmıştır:

"bâni-i kudret" (92); "sultân-ı zi'l-batşı's-şedîd" (32)¹⁵ "Meliki'l-Allâm" (176); "pâdişâhâ" (3); "Kirdigârâ" (214); "Fâil-i muhtâr" (12); "hüve'l-kahhâru" (157); "mülhim-i savâb" (180); mevlâ-yı hakikî (174); "vâhibü'l-atıyyât" (77).

b. Devrin sultanına atıfta bulunulan yerlerde Sayın Tulum bazen küçük, bazen büyük harf kullanmıştır:

"Pâdişâh-ı İslâm" (52); "pâdişâh-ı muzaffer" (55); pâdişâh-ı âlem" (64); "Pâdişâh-ı âlem-penâh" (76); "Pâdişâh-ı muzaffer" (141); "sem'-i şerîf-i pâdişâha" (173); ol Sultân-ı berr ü bahr" (171).

c. Sayın Tulum dipnotları da bazen küçük bazen büyük harfle başlatmaktadır: Küçük harfle başlatılan örnekler için meselâ bkz: dipnot 265, 295, 298

ç. Aynı kelime gurubu farklı yerlerde farklı şekillerde kaydedilmiştir:

"kuvvet-i âkile" (11); "kuvve-i şehvânî" (16)

"Binâber in" (112); "Binâberîn" (145); "Binâber in" (176); "Binâberîn" (180);

"cizye-i şer" (104); "cizye-i şer'î" (120)

d. Bazen aynı kelime aynı satırda veya sayfada farklı kaydedilmiştir:

"...ve taşdı muzâ'af oldı. Âhır kâfirin ad'âf-ı mudâ'af gemileri yetişdi" (80).

"Ânda varup....Andan göçüp... (99) "zi-nil" (177); "Nil ırmağından" (177)

e. Aynı öntakılar ve edatlar kelimelere birleştirilirken bazen çizgili, birleşik, bazen de çizgisiz, ayrı yazılmıştır:

¹⁵ Buruc suresinin 12. ayetine işaret etmektedir.

"feini't-teba'teni" (68); "fe-in lem yakbelû" (108); "fe-bi-izni'llâh" (97); "fe-kad" (101); "fe-ahsene" (11); "felemmâ" (51); "fe-tebâreke" (92).

"ve lev" (71); "ve hüve" (21); "ve-yâ" (9); "ve helümme" (3).

"se-yekûn" (151); "seyekfike" (172); "se ünebbiüke" (69); "seâvi"(160), "se-etlû" (3).

"mâ lem tastati" (69); "mâ-yeşâu" (210); "mâ-yeşâ" (151); "mâ şâ'allah" (29); "mâ kerrertehü" (197); "mâlehâ" (62); "mâ-se-yekûn" (151); "lem yekûn" (177); "mâ ehâtetü" (191)

"ke-mâ" (29); "kemâ" (132); "ke-mâ" (197); "ke ennehü" (55); "ke-ennehüm" (166); "ke-en lem" (157); "ke-serâbin" (7).

"ez-ân" (148); "Ez zamâne" (107); "ez-ebr" (44); "ez ebr" (44); "ez-pây" (50); "ez çizhâst" (29); "ez-âferîn" (32); "zi dâná" (29); "zi-tâk-ı" (152); "ez-felek" (35).

"iz-natakne" (55); "izâ dehalû" (160).

"lâ-yahsudu" (101); "lâ tülhihim" (74); "ve lâ bey'ün" (74); "lâ-yutak" (165); "lâ üridü" (130); "lâ-tavsiye" (132); "lâ emtâ" (140); "lâ-yekâdü" (167); "la nüridü" (159); lâ tezirü (167).

"ber şüd" (164); "Ber-âmed" (164); "ber-esb-i (118).

"Ne büd" (44); "nevbed" (125)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi "Türk Dil Kurumu adına tarihî metin neşriyle ilgili bir kılavuz hazırlamakta" olan Sayın Tulum imlâ uygulamasında aynı metinde farklı yöntemler takip etmekte hiç bir beis görmemekte ve kendi yöntemini(!) uygulamayan bizleri şiddetli bir şekilde tenkit etmektedir. Hükmü okuyucuya bırakalım.

f. Sayın Tulum eserinde Fırşça'da kullanılan "be" ve "bi" şekillerini dâima birbirine karıştırmakta, çoğu zaman da yanlış kullanmaktadır. Merhum hocamız Faruk K. Timurtaş'ın Osmanlıca gramerinde (*Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul 1979) bu şekiller gayet açık bir şekilde izah edilmiştir;

"İnşâî denilen istek sigası, geniş zaman şeklinden önce 'bi' getirilerek yapılır: bi-küşâyem (açayım), bi-küşayid (açasınız) v.s. gibi." (s. 318); "be- 'a, -e; ile). Datif, lokatif, beraberlik, vasıtalık, uygunluk, yemin manaları ifade eder; be-düş omuza, omusda), be-hakk-ı Hudâ (Tanrı hakkı için), be-hükm-i fülân (filanın hükmüyle"...(s. 309-310).

Sayın Tulum'un uygulamaları ise şöyledir:

"be-cû ki" (137: doğrusu "bi-cû ki",

"be-ğurred" (152): doğrusu "bi-ğurred",
 "be-nehed" (163: doğrusu "bi-nihed",
 "be-bahşed" (165: doğrusu "bi-bahşed",
 "be-dehed" (201: doğrusu "bi-dihed"

g. Sayın Tulum eseri boyunca Arapça kelimelerin i'rabı konusunda tutarlı bir yol takip etmemiştir. Bazen cümle ortalarında i'rabı belirtmemiş, bazen belirtmiş, cümle sonlarında da tutarlı bir yol izleyememiştir.

"sultânehu." (5); "inde'l-kudret." (18); "me'l-hilm ?" (18); "ve benihi" (23); "zate behceh" (75)"hazâ'inüh" (43); "utlubu'l-ilme " (71); "saltaneten ve ikbalen." (84); "nasru'llâh" (97); "cebelin" (171);"el-islâmü nasiha" (107); "el-fitnetü nâ'imetün" (154)"ene melikü'l-mülûk ve.. " (107); "ve se'aten." (121)"yâ eyyühe'n-neml " (140); "kasîr an ta'vîl" (183); "bi-ehlih." (208);"ve hâzâ gayz min feyz" (215); "ve'l-'aczü 'ani's-şükrâni şükrân" (7).

h. Sayın Tulum eserinin önsözünde kısmî bir transkripsiyon alfabesi kullandığını söylediğinden uzun ünlü, kısa ünlü ve konulması gereken işaretlerden dolayı kendisini tenkit edemeyiz. Önsözde belirttiği hususu göz ardı edip sayfalar dolusu listeler vermek bize yakışmaz. Ancak şu örneği Sayın Tulum'un deyişle " tadı kekremsi karışım için kaydedelim" :

"Ve men nasru (54)"

ve bu arada aynı âyetin başka bir yerde de şöyle transkribe edildiğini belirtelim:

"Ve me'n-nasru " (174)

Eserden seçtiğimiz diğer iki örnek de şunlardır:

"izen inferedâ" (162), "fe-seyekfike hümu'llâh" (172)

i. Sayın Tulum eserinin basılışından sonra metni tekrar gözden geçirmiş ve iki sayfalık bir Yanlış-Doğru cetveli eklemiştir. Biz eserde geçen matbaa hatalarını Yanlış-Doğru cetveliyle karşılaştırdık ve listede yer almayan hataları, Sayın Tulum gibi madem ki bunlar cedvelde yer almıyor okuyuş hatâsıdır demeden, kaydediyoruz:

"medbe" (16), "hafy-ı" (30), "müdemâ" (35), "El-kısa" (50), "zafer ittifakında" (51), "tekrâhû" (53), "zü'l-cevheyn" (57), "püsteler" (57), "Rabike" (59), "bülen-âvâz" (70), "dilindan" (86), "gavze-i" (121), "rene" (207), "haklun" (168), "sa'âdât-ı" (179)

i. Sayın Tulum eserinin sözlük kısmında, yaptığı uygulamadan anladığımız göre şöyle bir yol takip etmiştir: Arapça ve Farsça kelimeleri siyah olarak vermiş Türkçe kelimeleri ise beyaz ve italik harflerle tesbit etmiştir. Ancak bu her zaman böyle olmamış ve ya kelimelerin menşei yanlış bilindiğinden ya da dikkatsizlikten farklı uygulamalar yapılmıştır. Meselâ:

becene (240); *becid* (240); *cârû-keş* (242); *kalb-i şitâ* (253)

Sözlükte herhalde dikkatsizlikten "lek" dayak, sopa; mağlubiyet şeklinde manalandırılmış. (255)

Sayın Tulum eserimizin şekil özelliklerini incelediği bölümde her tabloda sonra bizim hakkımızdaki hissiyatını ve düşüncelerini aksettiren ve zaman zaman da çirkin bir istihza kokan cümleler eklemişlerdir. Meselâ transkripsiyon uygulamasıyla ilgili bölümün sonunda şöyle demektedirler:

"...sayın hazırlayanlar belki de çok farklı bir değerlendirme ile çok değişik bir sistem kullanmışlardı. İtiraf edelim ki bu konuda hâlâ tereddüd içindeyiz; çünkü bu tabloyu yorumlamak bizim için bir değil, bir kaç açıdan müşküldür. Sayın Erünsal ve Ocak'a gelince, bildiklerimizi alt üst eden, kafamızı iyice karıştıran türlü çeşitli bu okuyuş ve aktarışların dayandığı ilmî incelikleri sanırsınız, yalnızca kendileri açıklayabilecek durumdadırlar. Onların bunca emek verdikten, onca sıkıntı çektikten sonra böyle bir tabloyu yorumlamakta yeniden sıkıntıya düşecek olmaları ise, bir meslektaş olarak bizi gerçekten üzmektedir" (s. 187)

"Bu uzun tabloda yer alan her yanlış her tutarsızlık, başkaca bir deyişle, her uyumsuzluk ve uygunsuzluk, gerçekten iç karartıcı idi" (s. 192)

"Bu tablonun yorumu için kullanılabilir kelime ancak gelişigüzel olabilir. Hiçbir ilmî değerlendirme ölçüsünün kullanılmadığı sonucu veren böyle bir tablo hakkında başka bir kelime bulmak bizce mümkün olmamıştır" (s.201)

"... tamamen çökecek olan bu metnin enkazı kendilerine ait olmakla birlikte..." (s. 222)

"Bu tablo için söylenebilecek tek kelime, eser adına diğer tablolar için de söylenebilecek olan kelimedir: YAZIK" (s. 224)

Sayın Tulum'un tenkidini ilk okuduğumuzda, bize karşı yapılan haksızlık karşısında bir an için onun kullandığına benzer cümleler kullanmak aklımızdan geçti. Ancak daha sonra bu tür bir dil ve üslup kullanmanın bir ilim adamı için son derece ayıp olduğunu düşündüğümüzden, biz Sayın Tulum'un eserinde yaptığı bu uygulamalar için bir şey söylemiyor, yalnızca belirtmekle yetiniyoruz. Bu üslubu ve davranışı çirkin bulduklarını ifade edip bizim de aynı yola girmememiz için bizi uyaran meslektaşlarımıza ve dostlarımıza da ikazlarından dolayı teşekkür ederiz.

Yanlış anlamalar, yanlış okumalar

Sayın Tulum'un tarihî metin neşriyle ilgili prensiplerine kendisinin ne derecede uyduğunu görmek için *Tarih-i Ebû'l-Feth*'i süratli bir şekilde okuduk. Her ne kadar Sayın Tulum'a göre donanımımız yetersizse de metni anlamaya çalıştık. Aşağıda, Sayın Tulum'un ifade ettiği gibi "yeri geldikçe bir kısım yanlışlara da dokunulacak, bu yanlışların ne gibi yetersizliklere dayandığı belirtilmeğe çalışılacak, bu arada tarihi bir metni okumanın nasıl bir donanım gerektirdiği, bu tür bir çalışmanın yolunun, yordamının ne olduğu konusunda fikir vermek amacıyla ge-

rekli açıklamalar" (Tenkit, s. 178) yapılacaktır. Biz tenkitlerimizi, cevap vermede kolaylık sağlamak amacıyla, numaralayıarak sıralıyoruz. Ayrıca sayın meslektaşımıza bir haksızlık yapmış olmamak için verdiğimiz örnekleri yanlış-doğru cetvelinden kontrol ettiğimizi de belirtelim.

1. "lâ-yese'anî.. ..ve lâ-nebiyye mürsel" (s.4).

Doğrusu: "lâ-yese'unî.. ..ve lâ-nebiyyün mürselün"

2. "...ve mazinne-i taleb-i lezzât ve matiyye-i irtikâb-ı umûr-ı shevânîdür" (s.5).

Doğrusu: "...ve mazinne-i taleb-i lezzât-ı **cismânî** ve matiyye-i irtikâb-ı umûr-ı shevânîdür"

3. s. 6 dip not 16: "ömrümden"; Doğrusu : ömürden.

"sığırım"; Doğrusu : Tanrının afvını dilerim

4. "şükürü'l-mün'am ale'l-mün'imi aleyhi vâcib" (s. 7).

Doğrusu: "şükürü'l-mün'imi 'ale'l-mün'ami 'aleyhi vâcibün". Burada masdarın mefulüne izafeti söz konusudur.

Bu metin, sayın Tulum'un okuduğu şekilde manalandırılmayacağı gibi, böyle yazılırsa "mün'imi 'aleyhi" gibi gramerde olmayan bir şekil de icat edilmiş olur.

5. " be-hîle-i Türkî" (s. 9). Dipnotta da şöyle manalandırılmış: Türkçe hîlesiyle.

Doğrusu: "be-**hilye-i** Türkî"

Sayın Tulum'un tenkidinde belirttiği gibi "bir metin, onda karşılaşılan her türlü eksik, kusur ve olumsuzluk için ilk başvuru kaynağı olmalıdır. Doğrudan kendisi çözüm verilerine sahiptir. Malzemesi bütünüyle değerlendirildiğinde, çoğu kez gerekli anahtarlar kendisinde bulunur" (Tenkit, s.197). Sayın Tulum'un nüshalarda açıkça **hilye** şeklinde yazılmış kelimeyi niçin **hîle** şeklinde okuduğunu ve hîle diye manalandırıldığını bilemiyoruz. Aslında doğru okunuşun ipucu metinde de mevcuttur: "hilye-i inşâ ile mütezeyyin" (s. 7); "nukuş-ı celiyye-i celâl ü cemâl birle tahliye itti" (s.11)

6. "çün nefis-i terkîb-i sâlis-ki hayvânîdür.. ..(s.10).

Doğrusu: "çün nefis-i terkîb-i sâlis-ki **nefis-i** hayvânîdür.. .."

7. "zira ber-vaz'-ı İlahî" (s.12).

Doğrusu: "zira **bir** vaz'-ı İlahî "

8. "Husûsâ ki, **nazmu'llâh-i**" (s.13).

Doğrusu: "Husûsâ ki **nazm-ı âyet-i**"

9. "**ve'l-âhîretü hayrun ve ebkâ**" (s. 16).

Doğrusu: "**ve-le'l-âhîretü hayrun ve ebkâ**". Metinde belirtildiği gibi âyettir. Doğrusu Kur'ân-ı Kerîme bakılarak bulunabilirdi.

10. "Bu esnâda, ol ağzına toprak la'în-i bî-dîn, dîbâçe-i pâk-i **nübüvete** tükürük attı" (s. 21).

Doğrusu: "Bu esnâda, ol ağzına toprak la'în-i bî-dîn, dîbâçe-i pâk-i **fütüvvete** tükürük attı"

Bu cümleyi Sayın Tulum'un okuduğu gibi okursak Hz. Ali'nin peygamberliğin dibacesi olduğunu kabul etmemiz gerekecektir. Tursun Bey'in böyle bir şey söylemeyeceği açıktır. Aslında burada Hz. Ali'nin yiğitliğine ve fütüvvetin başlangıcı olduğuna işaret edilmektedir. *Lâ-fetâ illâ 'Aliyyün lâ-seyfe illâ Zül-fikâr*, ve merhum Tahir Olgun'un tercümesiyle "Varsa yoksa yiğit Ali, varsa yoksa kılıç Zülfikar"ı burada hatırlamamızın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

11. "bunun gibi saydun **tağvîyet** ü iflâtından" (s. 21).

Doğrusu: "bunun gibi saydun **tefvît** ü iflâtından".

Sayın Tulum metni dikkatli okusalardı veya anlayarak okusalardı burada tağvîyet'in uymadığını ve bir sayfa öncesinde bu kelimenin doğru okunması için bir ipucu bulunduğunu göreceklardı: "**ifâtet-i** siyâseti ikâmet-i hudûd-ı siyâsette müsamahaya haml idüp..." (s. 20)

12. "...hemîn andelîb-i senâ-hân-ı zübânî **gelüben**, *elhamdü li'llâhi'l-Mennân* üzre müterennim kılalar" (s. 25).

Doğrusu: "...hemîn andelîb-i senâ-hân-ı zübânî **gülbün-i** *elhamdü li'llâhi'l-Mennân* üzre müterennim kılalar"

13. Aynı sayfadaki (s.25) rübâ'inin ikinci ve dördüncü mısralarındaki son kelimelerin tevriyeli kullanıldığını sayın Tulum farketmemiş olacaklar ki ortaya garip bir çeviri koymuşlar; "Fikir çevgânı önünde ben nasıl **konusabilirim**"

Bu "*Pîş-i çevgân-ı fikr çün gûyem*" mısraının çevirisidir. Çevgân sözcüğü kolayca gûy kelimesinin **top** anlamına geldiğini hatırlatmalıydı.

Aynı sayfadaki 90 no.lu dipnottaki çevrinin de eksik olduğunu ifâde edelim.

14. "kendünün zıll-ı zalilinde olan re'âyânun emâkinini **nüzül-i** âzâb ü suhre nüzûlinden.. .. muâf u müselleme tutmak" (s.26).

Doğrusu: "kendünün zıll-ı zalilinde olan re'âyânun emâkinini **nezel-i** âzâb ü suhre nüzûlinden.. .. muâf u müsellemin tutmak"

"Nezel" kelimesinin manalarından biri de yağmurdur ve çoğulu da enzâl'dir.

Sayın Tulum'un okuduğu şekilde bir kelimenin de mevcut olduğunu sanmıyoruz.

Ayrıca buradaki "suhre" kelimesinin de sayın Tulum'un sözlükte verdiği "Maskara, orta malı, herkesin ilişip takıldığı kimse"(s.264) şeklindeki manalandırılmaya göre, cümleyi anlaşılabilir bir hale getirdiğini belirtelim.

15. "...hadd-i **sükrden** ictinâb ide ki **sükr** avâmdan mezmûmdur, fe-keyfe pâdişâh-ı cihândan.

Rübâ'î

Neyâ ferîd Hudâ der-cihân be kudret-i hîş
Bülend-ter güherî hûb-ter ez âlet-i akl
Çi gûne bes ne-küned şâh-ı hûşyâr i'râz
Zi her çi ân be-tabî'at küned **ez âlet-i akl**.

Son iki mısra şöyle tercüme edilmiştir:

"O halde, akıllı olan padişah niçin sakınmasın ? Zira o da her şeyi **akıl aletiyle** ve yaratılış icabı yapmaktadır". (s.28)

Doğrusu: "...hadd-i **sekrden** ictinâb ide ki **sekr** avâmdan mezmûmdur, fe-keyfe pâdişâh-ı cihândan.

Rübâ'î

Ne-yâferîd Hudâ der-cihân be kudret-i hîş
Bülend-ter güherî hûb-ter ez âlet-i akl
Çi gûne bes ne-küned şâh-ı hûşyâr i'râz
Zi her çi ân be-tabî'at küned **izâlet-i akl**

Her şeyden önce Sayın Tulum'un son mısradaki "ez âlet-i akl" şeklinin ka-fiye bakımından mümkün olmadığını, yine bu okuyuş şeklinin vezni bozduğunu, yine bu okuyuş şeklinin ma'nayı manasız bir hale getirdiğini görmesi gerekirdi.

Metni anlamaya çalıştığımızda da Tursun Bey'in sarhoşluğun avam için bile mezmum olduğunu, böyle bir halin padişaha hiç yakıştırılamayacağını naklettiğini ve sonra şu şekilde manalandırılabilir olan bir rübâ'îyi zikrettiğini görürüz.

"Tanrı dünyada, kudretiyle, akıl âletinden daha güzel, daha üstün bir cevher yaratmamıştır. O halde, akıllı padişah, insanın tabiatında, **aklı gideren** her şeyden nasıl sakınmasın? "

Burada küçük iki notumuz daha var. Rübâîî şekil olarak yanlış yazılmıştır. Neyâ ferîd imlası bozuktur.

16. "Kazâya rân nîgeh kün" (s. 28).

Doğrusu: "Kazâyâ-râ nîgeh kün"

17. s. 31'deki Nazmın ikinci beytinin son kelimesi "anadur" şeklinde yazılmıştır. Mana, tevriye ve kafiye gereği, anmak fiilinden "ana dur" şeklinde yazılması gerekir.

18. "bu ğâşim üzerinde" (s.32).

Doğrusu: "bu ğâr-ı ğâşim üzerinde"

19. "Mehemmed ibni Murâd Hân...-ki irtikâ-yı merâkî-i nisbet-i pâdişâhîde yidince âbâya terakki bulmuş idi" (s. 33)

Sayın Tulum'un bu cümleyi nasıl anlayarak bu şekilde okuduğunu bilemiyoruz. Bu cümle şöyle okunmalıydı:

"Mehemmed ibni Murâd Hân...-ki irtifâ-yı¹⁶ merâkî-i neseb-i pâdişâhîde yedinci âbâya terakki bulmuş idi".

Tarihî metin neşredenlerin biraz tarih bilgilerine sahip olmalarının metinleri doğru okumakta son derecede yardımcı olacağını bu örnek güzel bir şekilde göstermektedir. Fatih Sultan Mehmed'in yedinci padişah olduğunu bilirsek "yidince" gibi bir kelime icad etmeyiz.

20. "Eğerçi bu emrün vuku'ı ale'l-vüfûr oldu" (s.34).

Doğrusu : "Eğerçi bu emrün vuku'ı ale'l-fevr oldu"

Sayın Tulum'un bu kelimeyi bu şekilde okumasına bir mâna veremedik. Muhtemelen dikkatsizlikten kaynaklanmıştır. Aslında aynı kelime s. 206'da geçtiğinde ale'l-fevr şeklinde okunmuş.

21. "Üngürüs-i la'în ihtiyatından Sofya tarafında koyup" (38).

Doğrusu: "Üngürüs-i la'în fitnesi ihtiyatından Sofya tarafında koyup"

22. "şem'-i şerîfine" (s.40).

Doğrusu: "sem'-i şerîfine"

23. "...me'âbidi asnâmi mesâcid-i ehl-i İslâm oluptur" (s.41)

¹⁶ bu kelime "irtikâ" da okunabilir.

Bu cümle bu şekilde okunursa "mâbedleri, putları ehl-i İslâmın mescidleri olmuştur" şeklinde anlaşılır.

Doğrusu: "...me'âbid-i asnâmi mesâcid-i ehl-i İslâm oluptur"

24.

Nazm

"Budur ol kıssalarda kim dinilür
Kesdi deryâ **boğazdan** İskender

Melik Kaydâfe'den kinâyettür
Mülk-i Kostantiniyye iy server (s.45)

Sayın Tulum'un bu okuyuşu önce vezni sonra da mânâyı bozmaktadır. Kendi ifâdeleriyle "metni hem vezne göre, hem de bir bağlam çerçevesinde, yani anlayarak okumamanın çarpıcı örneğini teşkil etmektedir" (Tenkit s. 219)

Doğrusu:

Nazm

"Budur ol kıssalarda kim dinilür
Kesdi deryâ **boğazın** İskender

Mülk-i Kaydâfe'den kinâyettür
Mülk-i Kostantiniyye iy server

Tursun Bey burada bize İstanbul Boğazı'nın açılışıyla ilgili olarak Büyül İskender ile Melike Kaydâfe arasında geçen efsanevî olayı hatırlatmaktadır. Evliyâ Çelebi'de İstanbul'un kuruluşu bahsinde bu efsane uzun uzadıya anlatılır.¹⁷ Aslında yine Sayın Tulum'un tenkidinde haklı olarak ifâde ettiği gibi

"Ancak... bir metin, onda karşılaşılan her türlü eksik, kusur ve olumsuzluk için ilk başvuru kaynağı sayılmalıdır. Doğrudan kendisi çözüm verilerine sahiptir. Malzemesi bütünüyle değerlendirildiğinde, çoğu kez gerekli anahtarlar kendisinde bulunur" (Tenkit, s.197).

Tursun Bey'in s. 151'de aynı hadiseden şu şekilde bahsettiğini görüyoruz "Ve derya boğazın kesdi,

Mısra'

Bu söze mısdâk olupdur kal'a-i Boğaz-kesen
ve memleket-i Kaydâfe'yi- kim

Mısra'

¹⁷ Orhan Şaik Gökyay, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, I. Kitap, İstanbul 1996, s. 13

Bir kinâyetdür Sıtanbul kişver-i Kaydâfe'den."

Demek ki Sayın Tulum kendi deyişiyile "metni kendi bağlamı içinde bir bütün olarak ele alsaydı" (Tenkit, s.205) bu yanlış yapmazdı.

25. "-ki **vasfı-ı** (40b) «saffen ke-ennhüm **bünyânen** mersûs».. " (s.49).

Doğrusu: "-ki **vasf-ı** (40b) «saffen ke-ennhüm **bünyânün** marsûs».. "

Saff sûresinin 4. ayetinden bir bölümdür. Ayetleri yanlış okumamak için Kur'an-ı Kerim'den kontrol etmelidir.

26."kılıç urmağa at sıçrattılar" (s. 50).

Doğrusu: "kılıç urmağa **ilerü** at sıçrattılar"

27."...ve bahâdır-ı cigerdâr idi." (51).

Doğrusu: "...ve bahâdır-ı cigerdâr **er** idi."

28."**şîr-i** ğurrân gibi" (55).

Doğrusu: "**şîrân-ı** ğurrân gibi"

29."teza'**ul**-harbü " (s.58).

Doğrusu: "teza'**al**-harbü " (Muhammed 4)

30."yevme'**izi**'l-müstakarr" (s. 59)

Doğrusu: "yevme'**izini**'l-müstakarr" (Kıyame 12)

31."Sultân Mehemed-i ğâzî, Hazret-i **Mehemed**-i arabî «aleyhi efdalü's-salevât» Burak'a binüp seyr-i cennet ider gibi, ülemâ ve ümerâsı ile kal'aya teşrif buyurdu" (62).

Biz Türkler, Muhammed ismini, saygımızdan ötürü, Mehemed'e çevirmişiz. Sayın Tulum da ne sebebledir bilinmez bu cümlede Peygamberimizin ismini Mehemed'e çevirmişler. Bir sayfa sonra da tekrar aslına döndürmüşler:

"Ol Muhammed anda hatm oldu der-i peygamberi" (s.63).

32."...dâyire-i pergâr-ı imkânda vücûdı kalmamış; hemân andan bir kubbe kalmış" (64).

Doğrusu: "...dâyire-i pergâr-ı imkânda vücûdı kalmamış; hemân **ma-mûr** andan bir kubbe kalmış"

33."her mahkeme vü mahfilde" (66).

Doğrusu: "her mahkeme **ve her** mahfilde"

34. "...ammâ çün bu emrün **mütthemî** anlardır" (67).

Doğrusu: "...ammâ çün bu emrün **mütemmîmî** anlardır"

Biz sayın Tulum'un okuyuşuna göre bu cümleye mâna veremedik. Metinde de açıkça bizim okuduğumuz gibi yazılmış.

35. "...ve âvâzı pür-reng ve edâsı pür-vezn **müsebba'** hâfızlar -ki her biri hazîne-i Kur'ân'ı- hâfız u âsım ve nefes-i pür-lutfları her derde nâfi' -vücûdları ile mahfili zeyn itti." (s.70)

Sayın Tulum, sözlükte **müsebba'**'yı şu şekilde açıklamakta: "Yedili, yedi kişiden oluşan" (s. 259). Bu mânalandırmaya göre de bu cümleyi "yedili, yedi kişiden oluşan hâfızlar" şeklinde anlamamız gerekecektir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli kıra'at şekilleri olduğunu, bunlardan birinin de kıra'at-i seb'a, yani yedi kıraat imamının okuyuşu olduğunu bilirsek, bu terkibi hem doğru okur, hem de doğru anlarız. Sayın Tulum'un tenkidinde:

".. .tutulacak bir yol vardır ki.. . esaslı bir sözlük araştırması yapmaktır. Bu aslında hem yorucu, hem zaman alıcı bir iştir, ama buna katlanmanın metin neşriyle uğraşanlara çok şey kazandıracığı da şüphesizdir" (Tenkit, s.214)

şeklindeki görüşünün çok yerinde olduğu kanaatindeyiz. Biz de yaptığımız araştırmada ve "anlamaya çalışarak" bu terkinin **müsebbi' hâfızlar** şeklinde okunması gerektiği kanaatine vardık. Böyle okuduğumuzda cümle "Kur'ân-ı Kerim'i yedi kıra'at üzere okuyan hâfızlar" şeklinde güzel bir anlama da kavuşuyor. Ayrıca da âsım ve nâfi kelimelerinin de bu işi bilenler için bir ipucu olduğunu ve Tursun Bey'in her zaman olduğu gibi bizi şaşırtmaya çalıştığını belirtelim.

36. "*Kalîlen mine'l-leyli mâ yehce'ûn*" (71). Beyitte ikinci mısra' Zâriyat suresinin 17. ayetidir. Sayın Tulum farkına varmadıkları için dipnotta belirtmemişlerdir. Ayrıca "uyudukları(dinlendikleri) kısım gecenin bir parçasıdır" şeklindeki tercüme de yanlıştır. Doğrusu " Geceleri pek az uyurlar". Görüldüğü gibi sayın Tulum uyumayanları da uyutmaya çalışmaktadır.

37. "...iskeleye ve tophaneye ve **mi'bere** ve tamâm lîmûna.. .müşrifdür" (72).

Doğrusu: "...iskeleye ve tophaneye ve **ma'bere** ve tamâm lîmûna.. .müşrifdür"

38. "Bu imâret şol kadar ni'met virür
Muksim-i erzâk sanur her gören" (s.72)
 Doğrusu: "Bu imâret şol kadar ni'met virür
Maksem-i erzâk sanur her gören"

39. "**Şeyh Vefâ-zâde** «*zâdehu'llâhu kerâmeten*» ve ulemâ hazretlerinin huzuruna münâsib, ve dervişler için...huzûr ile meşğûl olacaklayın savâmî ü hammâm tertîb idivirdi." (s.74-75).

Bu cümleyi anlamak için okuyan bir okuyucu dua cümlesinden sonra karşısına çıkan ulemâ karşısında şaşkınlığa düşecektir. Şeyh Vefâ ve dervişlerinden bahsederken araya karışan bu ulemâ da kimin nesi diye merak edecektir. Bu okuyuşla merakını gidermesi de mümkün değildir. Çünkü sayın Tulum'un okuyuşu okuyucuyu yanıltmaktadır. Dua cümlesinin bir parçası farkına varılmadan ulemâ haline getirilmiştir.

Doğru okuyuş şu şekilde olacaktır: "**Şeyh Vefâ-zâde** «*zâdehu'llâhu kerâmeten* ve '**ilmen**» hazretlerinin...

40. "birbirine mukabil **ki** kal'a yaptırdı" (75).
 Doğrusu: "birbirine mukabil **iki** kal'a yaptırdı"
 41. "irâdet âliye iktizâsından" (76).
 Doğrusu: "irâdet-i âliye iktizâsından"
 42. "*kavme'llezîne* " (78).
 Doğrusu : "*kavmi'llezîne*"

43. "**Serif** mahbûbeleri -ki anlarun ile kesret-i ihtilatı seref dimezler- ve mahbûbları -ki anlarun ile bir dem sohbet yüz şeref..." (s.78) **Serif** kelimesini sayın Tulum sözlükte şöyle açıklanmış: Ürkek, şaşkın (s. 264)

Anlayarak okumağa çalıştığımızda bu mahbûbelerin niçin ürkek olduğunu pek anlayamadık. Sayın Tulum'un öğütlerini tutarak, yani sözlük kullanarak, metnin diğer kısımlarında çözüm arayarak bir zaman geçirdikten sonra **serif** okunan kelimenin **Sırf** olması gerektiğini gördük. Tarama Sözlüğünde madde başı olarak yer alan **Sırf** sözcüğüne sırp karşılığı verilmiş. Örnek de Enverî'den:

Sırf u Bulgar illerine girdiler

Çok sığır u yund u koyun sürdiler (XV, 51)

Sırf mahbûbeleri'nin o dönemde çok meşhûr olduğunu Tursun Bey şöyle ifâde ediyor:

"...her geh ki teşbîh-i mehâbib olunmalu olsa, müşebbehün bih anı iderler; Bosna mahbûbuna benzer dirler. Mesel-i sâyirdir."

44. "*Fe-emme'l-hümûmu matviyyâtün bi-yeminihi*" (88) mısraındaki *matviyyâtün bi-yeminihi* Zümer suresinin 67. ayetinden iktibastır. Sayın Tulum farkedememişler. Çevirilerindeki "sağ eliyle dürülmüşü" de "kudret eliyle dürülmüş" şeklinde düzeltilmeli.

45. "Çün velîme-i huçeste kemâli ile yirine vardı" (90).

Doğrusu: "Çün **emr-i** velîme-i huçeste kemâli ile yirine vardı"

46. "*kâ'imetün*" (s.97).

Doğrusu: "*kâ'imeten*".

47. "...zarûrî ol dahı inüp **kalayı** teslim itti" (98).

Doğrusu: "...zarûrî ol dahı inüp **kullei** teslim itti".

Kal'a daha önce alınmıştı. Burada sayın Tulum'a katılıyor " anlayarak okumak için dahı metni kendi bağlamı içinde bir bütün olarak ele almanın ne derece önemli olduğunu vurgulamak istiyoruz" (Tenkit s. 205).

48. "*Hattâ yürîka alâ cevânibihi'd-devâmü*" (s.102).

Doğrusu: "*Hattâ yürîka alâ cevânibihi'd-demü*". Sayın Tulum'un verdiği çeviri de eksik ve yanlıştır.

49. "etfâlin bile, **dirile** kazuğa vurur idi" (111).

Doğrusu: "etfâlin bile, **diriyle** kazuğa vurur idi"

50. «*ve şeceretin habîsetin*» (s.111).

Doğrusu: ve «*şeceretin habîsetin*»

51. "*aleyhâ sâfilehâ*" (111).

Sayın Tulum her nedense Kur'an-ı Kerim'den yapılan iktibaslarda daimâ hata yapmaktadır. Hûd suresinin 82. ayetinden yapılan bu iktibasın doğrusu şudur: "*âliyhâ sâfilehâ*"

52. "efvâh-ı mesâmlarını **nüzl-i** nevâdir-i sihâm ile mümteli' kıldılar" (116).

Doğrusu: "efvâh-ı mesâmlarını **nezel-i** nevâdir-i sihâm ile mümteli' kıldılar". Sayın Tulum daha önce de bu kelimeyi **nüzül** şeklinde okumuşlardı.

53. "...izâm-ı cîfeleri tu'me-i nevâsir ü 'ikbân oldu" (s. 117).

Sayın Tulum sözlükte nevâsir'i (nesr'in c.) akbabalar şeklinde açıklamış. Bu anlamı hangi sözlükte bulduğunu bilemiyoruz. Ancak bizim baktığımız sözlüklerde *nevâsir* 'e bu yazılışıyla "basur memeleri" anlamı verilmiş. Kanaatimizce Sayın Tulum'un *nevâsir* okuduğu bu kelime **kevâsir** olmalıdır. Arapça'da böyle bir kelime mevcuttur ve "yırtıcı kuş" demektir (el-Müncid s. 685).

54. "Be-Ton u be-Tunca be-Âb-ı siyâh" (s.117).

Bu mısra sayın Tulum tarafından "Ton, Tunca ve Âb-ı siyah (?) " şeklinde çevrilmiş. Dizinde ise "Ton (=Don nehri) denilmiş. Burada her şeyden önce şunu belirtmemizde yarar vardır; metin neşriyle ciddi olarak uğraşan naşirler müellifin yaptığı bütün iktibasları tahkik ederek tahrir ederler. Sayın Tulum ise işin kolayına kaçmış ve yaptığı bu neşirde sadece ayet numaralarını belirtmekle yetinmiş ve ne metinde geçen hadislerin kaynağını göstermiş ne de şiirlerin. Meselâ buradaki iktibas Ahmed Paşa'dandır ve bunu hakkında yapılan bir yayından dolayı hemen hemen herkes bilmektedir. (Bkz. *Divân*, s. 386).

Merhum Hocamız Orhan Şaik Gökyay, bu mısraı bir yazısında ele almış ve şu açıklamayı yapmıştır:

"Burada Osmanlı İmparatorluğunun iki ünlü suyu Tuna ve Tunca ile "âb-ı siyâh geçmektedir. Küçük harflerle yazılmış olan "âb-ı siyâh"ın türlü anlamları vardır, bunlardan biri de "kara su ", demek ki burada "Karadeniz"dir. Kaldı ki bu be-Ton u be-Tunca "çok uzaklara düşmek, ya da sürülmek anlamına bir deyim olarak dilde kullanılmıştır."¹⁸

Burada genç meslekdaşlarımızın dikkatinden kaçmaması gereken bir husus vardır; İlim adamı mesleği ile ilgili yayınları ve gelişmeleri günü gününe takip etmelidir. Merhum hocamızın yazısının çıktığı tarih 1971'dir. *Tursun Bey* ise 1977 tarihinde neşredilmiştir.

Aynı tabirin değişik bir kullanımına da Şeyh Bedreddin Menakibinde rastlıyoruz:

Tuna Tunca deyüben girdi yola¹⁹

55. 118. sayfadaki Farsça beytin manası eksik ve yanlıştır.

56. "ber-vefk-ı merâm-ı ân-ı mâlik-i devlet" (119).

Doğrusu: "ber-vefk-ı merâm-ı **ân** mâlik-i devlet"

¹⁸ Orhan Şaik Gökyay, "Anlamak Üzerine", *Türk Dili* Yıl 21, Cilt XXV, sayı 243 (Ankara 1971), s.169-170

¹⁹ *Die Vita (Menaqibname) des Schejh Bedr ed-dîn Mahmud, gen. İbn Kadı Simavna*, Hrsg. von Franz Babinger, Leipzig 1943, s. 84.

57. "Çün gemiler deryâ yüzinden yitiştiler, rûzgâr-ı kâmgâr dahı, «*Tecri'riyâhü alâ mâ teştehi's-süfün* » ittifâkınca muvâfık düşüp...." (s. 119).

Burada metni, sayın Tulum'un tabiriyle "anlayarak okumamanın çarpıcı bir örneği" vardır. Sayın Tulum bu mısraı şöyle çevirmiş :

Rûzgâr gemilerin istemediği yönde eser"

Eğer rüzgar gemilerin istemediği yönde esiyorsa "rûzgâr-ı kâmgâr nasıl muvâfık düşüyor. Bu çeviri şöyle olmalıydı:

"Rûzgâr gemilerin istediği şekilde eser".

58. "*eblegu's-şu'arâ kezibehü*". (s.125).

Sayın Tulum bu cümleyi şöyle çevirmiştir:

"Şâirlerin en belği (güzel ve açık yazanı), onu yalan diyendir."

Metin yanlış okununca ma'nâ da garip oluyor.

Doğrusu: "*ebلاغu's-ş'i'ri ekzebühü*". Manası da şöyle olacak: "Şiirlerin en belği, yalan en çok olanıdır veya en yalanlısıdır.

Yalandan kaçan elif, ş'i'ri şu'arâ haline getirmiştir.

59. Sayın Tulum, kanaatimize göre aşağıdaki metni ta'mir etmeliydi: "Ve mâl-i nâtik u sâmit ile **ve ganâyim-i** «*kesîretün te'huznehâ*» âyetine mâ- sadak olmuşlar idi." (s.125).

Çevirisi de şöyle yapılmıştır: "alacağınız bir çok". Metin şöyle olmalıydı: "Ve mâl-i nâtik u sâmit ile «*ve meğânime kesîreten te'huznehâ*» âyetine mâ- sadak olmuşlar idi."

60. "*izheb ente ve rabbüke fe-kâtilen innâ hâhünâ kâ'idün*". (s.126) Mâ'ide suresinin 24.âyetinden bir bölümdür. İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ'ya hitabıdır. "Sen ve rabbın gidin savaşın; biz burada oturacağız". İkili şekil kullanılmıştır. Bu yüzden "*izheb ente ve rabbüke fe-kâtilâ innâ hâhünâ kâ'idün*". şeklinde okunmalıydı.

61. "Bâd-ı zafer muvâfakat itti. kal'a zebûn olup, **îmân-ı be's** ile amân diledi" (s.127).

Îmân-ı be's, zor ve şiddet kullanma sonucunda getirilen îmandır. Bir de îmân-ı ye's vardır ki ümitsizliğe kapılma sonucunda getirilen îmandır. Fir'avn'ın îmânının îmân-ı ye's olup-olmadığı kelâm kitaplarında uzun uzadıya münakaşa edilmiştir. Osmanlıcada da kullanılan îmân-ı ye's'dir. Nitekim M. Arif de neşrinde bu şekli tercih etmiştir.

62. "ya'ni ilk uykuda, kalkan **dımkırd idüp**, «bire koma hay» haykırdısından kâfir-i la'în kıyamet koptı sanup..." (131).

Doğrusu: "ya'ni ilk uykuda, kalkan **dımkırdadup**, «bire koma hay» haykırdısından kâfir-i la'în kıyamet koptı sanup..."

63. *Tarih-i Ebü'l-Feth* ' de dört yerde geçen bir kelime gurubu vardır. Sayın Tulum bu kelime gurubunu ilk geçtiği iki yerde, ki aynı sayfadadır, şöyle okumuş: "ashâb-ı tedbîr ü rây «**azze ırzahû** » yitişdürdiler ki..." (s. 134) «**Azze ırzahû** » "namusları temiz olsun" şeklinde çevrilmiş.

İkinci olarak şöyle geçmektedir: "...a'yân-ı dergâh-ı felek-übbehet «**azze ırzahû** » yitişdürdiler ki..." (s.134).

s. 139'da geçtiğinde ise şöyle okunmuş: "Paşa dahi Sofya'da atebe-bûsa mülhak oldu, esir kefereyi **izz-i arza** yitişdürdü."

s. 175'de geçtiğinde de şöyle okunmuş: "Ol sefer sırasında kemîne dâ'î bu bir kaç beyti inşâ idüp, **izz-i arza** yitişdüdü." Yitişdürmek fiili acaba sayın Tulum'a bir ipucu vermiyor mu ?

64. "İzvornik kal'asından -ki reşk-i **havernaktur** - ma'den-i Sirebrinik tarafından..." (s. 135).

Havernak sözcüğü sözlükte "köşk, saray " şeklinde yer almıştır (s.249).

Halbuki özel isim olduğu farkedilip büyük harfle başlatılmalı ve sözlükte de buna işaret edilmeliydi. Havernak Hire meliki Nu'man b. Münzir'in Sasani kralı Yezdgerd'in oğlu Behram için yaptırdığı efsanevî saraydır.²⁰

65. "İştirâ âyetini yazdı yire hûn-ı adû
Ya'nî bunda ölene eyledi Hak Cennet'i va'd " (s. 135).

Tevbe suresinin 111. ayetine işaretir: *İnne'llâhe'şterâ mine'l-mü'minîne enfüsehüm ve emvâlehüm bi-enne lehümü'l-cenneti...* = "Allah mü'minlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır". Ayete işaret edilmeli ve **İşterâ** şeklinde okunmalıydı.

66. "...avâtıf-ı pâdişâhîden nasîb-i evfer ve **hatt-ı müstevfâ** ile kerâmet-i iltifât buldı." (s.139).

Doğrusu: "...avâtıf-ı pâdişâhîden nasîb-i evfer ve **hazz-ı müstevfâ** ile kerâmet-i iltifât buldı."

67. "esir kefereyi" (s.139). Doğrusu : "esîr-i keferi"

²⁰ Mehdi Pertevî, Cezâ-yı Sinmâr, *Hüner ü Merdüm* no. 101, (Tahran 1971), s. 37-38.

68. "âleyhâ sâfilehâ" (s.146). Doğrusu : "âliyehâ sâfilehâ"

69. Aynı cümle ayrı yerlerde farklı şekillerde tercüme edilmiştir:

« Ta'âlâ şânuhû 'ammâ yekûlûn » (s.150)

"Düşmanların dediklerinden şanı yüce olan" (s.150)

"Onun şanı onların söylediklerinden uzaktır" (s.199)

"Karşılaşmada kılıç kan saçmaksızın" (s.114)

"Karşılaşmada kılıç kan dökmeksizin" (s. 156)

70. "me'ârib-i uhrâ" (s.153)

Tâ-hâ suresinin 18. âyetinden iktibastır. Şöyle yazılmalıydı:

"me'âribü uhrâ" = "başkaca ihtiyaçlar.

71. «el-katlü ebkâ li'l-hayr ve'n-nefyü li's-şerr» (s.167)

Doğrusu: «el-katlü ebkâ li'l-hayri ve enfâ li's-şerr»

72. "Ki ihsân kulıdır dirler her insân" (s.168)

«el -insân abîdü'l-ihsân » hadisinin tercümesidir. Dipnotta belirtilmeliydi.

73. "ta'vîz-i «Allâhü ya'sımüke mine'l-be's» birle ârâste... (s.172). 468 no.lu dipnotta ise «Allah seni zarardan koruyacaktır». (Kur'an V, Sûretü'l-Mâ'ide, âyet 67'den «insanlardan» yerine «zarardan» kelimesi konularak.)"

Burada Sayın Tulum'un şu görüşünü hatırlamamak kabil değil:

"Halbuki onarım açısından göz önünde bulundurulması gereken basit şeyler vardı. Bunlar, noktaların sayısının, yerinin değişebilmesi, yazıcının tanımadığı kelimeyi tanıdığına benzeterek farklı, ama en azından doğru bir kılığa sokması..".(Tenkit s. 205).

Burada da Sayın Tulum'un tercih ettiği nüshanın yazıcısı, gövdeleri aynı iki kelimenin yanlışlıkla noktalarının yerini değiştirmiş ve «nâs» ı «be's» yapmıştır. Ayasofya nüshasında bu kelime açıkça «nâs » şeklinde yazılmıştır. Yazıcının yaptığı tashîf farkedilmezse bile, Ayasofya nüshasındaki şekil tercih edilmeliydi. Bu da sanırız Sayın Tulum'un tenkitli metin neşrini yeterince ciddiye almamasından kaynaklanan bir durumdur.

74. "Hazret-i Ebü'l-Feth.....inân-ı kamer-şitâb u zafer-yâb toğrulttu" (s. 172)

Doğrusu: "Hazret-i Ebü'l-Feth.....inân-ı kamer-şitâb u zafer-yâbı üzerine toğrulttu"

75. "Kal'a-i İskenderiye.. . felek gibi üstüvâr, bürûcına garîm urucu ihtimâli mümteni' " (s. 176).

Sözlükte **garîm** : alacaklı, borçlu. Ayasofya nüshasında ise: "Kal'a-i İskenderiye.. . felek gibi üstüvâr, bürûcına hasmuñ urucu ihtimâli mümteni' " (s. 176). şeklindedir. M. Arif neşrinde ise (s.166) bu "burûcına urûcı ihtimâli" şeklindedir.

76. "Ne-küned ân ki dîd şek derîn
Ki füzûnest zi-nil âb-ı Dirîn" (s.177)

Şöyle çevrilmiş: «Bunda göz neyi görürse tam olarak görür, şüphelenmez. Çünkü Dirin suyu Nil ırmağından daha derin ve gürdür». Bu tercümeyle gören de muhakkak ki bu tercümenin yanlış bir tercüme olduğundan şüphelenmez.

Doğrusu: «Orayı gören, Dirin'in Nil'den daha derin ve gürlüğünden şüphe etmez»

77. «Ve lâ yağurraneküm bi'llâhi'l-garûr» (s.185). Ayet olduğu farkedilmemiş. Fâtır sûresi ayet 5'den veyâ Lokman sûresi ayet 33'den iktibastır.

78. "Gadâ fark eylemez kişi ne emsi" (s.188).

Mısranın sonundaki "emsi" kelimesi açıkça "Gadâ" okuyuşunun yanlış olduğunu göstermektedir.

Doğrusu: "Ġadi fark eylemez kişi ne emsi"

79. "...Kokud Hân bin Bâyezid Hân hazretini emâneten saltanata arz ittiler. Kul tâyifesi sûretâ anı **bekledi**, ammâ ma'nîde şâhzâde atası yirin bekledi" (s. 189).

Tursun Bey'in uslubuna nazaran bir kişi burada bir aksama olduğunu farkedecektir.

Doğrusu: "...Korkud Hân bin Bâyezid Hân hazretini emâneten saltanata arz ittiler. Kul tâyifesi sûretâ anı **beñledi**, ammâ ma'nîde şâhzâde atası yirin bekledi"

Tarama sözlüğünde "beñlemek : nişan koymak (c.I, s. 509) şeklinde açıklanmış.

Tursun Bey aslında bunu hep yapıyor. Fakat sayın Tulum bazan farkına varmıyor.

80. "ZIKR-İ CÛLÛS-I SA'ÂDET-ME'NÛS HAZRET-İ HİLÂFET-PENÂHİ BER TAHT-I ÂI-İ OSMÂN" (s.190).

Doğrusu: "ZİKR-İ CÜLÛS-I SA'ÂDET-ME'NÛS-İ HAZRET-İ HİLÂFET-PEN-ÂHİ BER TAHT-I ÂL-İ OSMÂN"

81. "Ne sultân-ı kamildür ol lutf-ı âm" (s.194)

Doğrusu: "Ne sultân-ı kamildür ol lutfı âm"

82. "El-kıssa, bi-avni'llâhi Ta'âlâ Hazret-i Sultân Bâyezîd muhâliflerini, kimin **adını** iltifât-ı itâb-âmiz ile deryâ-yı nedâmete saldı..." (196).

Burada sayın Tulum'un, "bir metin.. doğrudan kendisi çözüm verilerine sahiptir. Malzemesi bütünüyle değerlendirildiğinde, çoğu kez gerekli anahtarlar kendisinde bulunur" (Tenkit s. 197) şeklindeki düşüncesinin çok yerinde olduğu kanaatindeyiz. Meselâ bu cümlede, **adını** okunan kelimenin birkaç satır önce geçtiğinde farklı okunduğunu hatırlarsak, burada da farklı bir okuyuşu tercih etmemizin gerekli olduğunu görürüz: "...ammâ özri makbul olmayup, madde-i muhâlefet sûret gösterüp **ednâ** iltifât ile ilçinüñ tâli'i terâcü' buldı" (s.196).

O halde yukarıdaki cümle şöyle okunmalı: "El-kıssa, bi-avni'llâhi Ta'âlâ Hazret-i Sultân Bâyezîd muhâliflerini, kimin **ednâ** iltifât-ı itâb-âmiz ile deryâ-yı nedâmete saldı..."

83. «kable en ye'tihimü'l-azâb" (s.201).

Doğrusu: «kable en ye'tiyehümü'l-azâb"

84. "Ve ol re'is-i ebâlis Kara Boğdân " (s.202).

Doğrusu: "Ve ol re'is-i ebâlis-i Kara Boğdân "

85. "Sultân-ı muzaffer memleket-i Karaman iyâletinde olan kurra-i ayni, şâhzâdesi Sultân-ı şehenşâh hazretinüñ lalası Karagöz Beğ'e ba'zı asker nâm-zed idüp diyâr-ı Arab üzerine gönderdi."(s.207).

Sayın Tulum'un bu cümlede "şehenşâh" ın özel isim olduğunu farketmediği için kelimeyi küçük harfle başlattığını, tamlama şekline koyduğunu, yine bu yüzden "şehenşâh" ı dizine almadığını ve dizinde Karagöz Beğ için de şehzâde Abdullah'ın lalası dediğini görüyoruz. Tenkitlerinde buyurdıkları gibi, bir tarihî metni layıkıyla neşredebilmek için önce okuduğunu anlamak, sonra da biraz tarih bilmek gerekir. Şehinşâh, II. Bâyezid'in şehzâdelerindendir (Bkz. Çağatay Uluçay, "Bayezid II.nin Âilesi, *Tarih Dergisi* c.X/14 (İstanbul 1959), s.116- 117).. Bu cümle şöyle okunmalıydı:

"Sultân-ı muzaffer memleket-i Karaman iyâletinde olan kurra-i ayni, şâhzâdesi Sultân Şehenşâh hazretinüñ lalası Karagöz Beğ'e ba'zı asker nâm-zed idüp diyâr-ı Arab üzerine gönderdi."

86. «*ve cezâ'ü seyyi'etün seyyi'etin mislühâ*» (s.207).

Doğrusu : «*ve cezâ'ü seyyi'etin seyyi'etün mislühâ*»

87. "Ve baltacı erâğidi, yeniçeri tertibince, yaya alayların itti; meymene vü meysereyi asker önine tuttu." (95).

Doğrusu: "Ve baltacı erâğidi, yeniçeri tertibince, yaya alayların itti; meymene vü meysere-i asker önine tuttu."

88. "*lev kâne'l-bahre*" (151).

Doğrusu "*lev kâne'l-bahrü*"

89. 391. nottaki tercüme yanlıştır.

90. Dipnot 498'de "gözetleyerek" "gözeterek" olacak.

91. "*mâ ehâtatü'l-kamere dâyiretü...*" (191)b

Doğrusu: "*mâ ehâtate'l-kamerü dâyirete...*"

Sayın Tulum'un neşrinde bulduğumuz önemli yanlışlar bunlardır. Daha başka yanlışlar varsa da bize göre pek önemli olmadığından sıralayarak yazımızı uzatmak istemedik. Burada sadece sayın Tulum'un eserin bütününde Arapça sayıları yanlış verdiğini ilave edelim. Biz ortaya çıkan böyle bir tablo karşısında sayın Tulum'un yolunu izlemeyip "*li-küllü cevâdin kebvetün ve-li-küllü 'âlimin hefvetün*"²¹ yani " her safkan at tökezleyebilir, her âlim de sürçebilir" diyoruz. Ancak bu arada Hazret-i Ali'nin şu sözünü de hatırlatmadan geçemeyeceğiz:

"*Men nazara fî 'uyûbi'n-nâsi fe-enkerekâ sümme radîhâ li-nefsihi fe-zâlike'l-ğâfilü bi-'aynihi*".²²

III

Gönül isterdi ki sayın M.Tulum yapılan işin önemini belirttikten sonra doğru olduğunu düşündüğü okunuş şekillerini ortaya koysun, biz de kendisine teşekkür edelim ve bu konuda ilerde yapacağımız çalışmalarda tenkitlerinden yararlanalım. Ancak sayın Tulum tribünlere oynamayı tercih etmiş, yapmayı hedeflemediğimiz bir çalışmayı yapmadığımız için ilmi ölçülerle nezaketsizlik kabul edilebilecek bir dil kullanmış ve tenkidini okuyanlara bu eser baştan başa yanlış intibayı verdirtmeye çalışmış ve bir yerde de intiba ile yetinmenin yeterli olmadığını düşünmüş olacak ki bunu yalın bir şekilde dile getirmiş ve ardından da şimdiye kadar bu tenkidi bizim zor durumda kalmamızı istemediği için yapmadığını belirtmiştir. Halbuki bu sahanın mütehasısları bilirler ki XIV. asra ait metinlerin hemen hemen hepsinde bu tür problemler çıkmakta ve ilim adamları tenkit ve tek-

²¹ Meydâni, *Mecma'u'l-emsâl*, c. III, Kahire 1979, s. 103

²² A.g.e. c. IV

liflerini ciddi bir biçimde ortaya koyarak sağlam metinlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Merhum hocamız Mecdut Mansuroğlu'nun Dehhani'den neşrettiği birkaç parça şiir üzerinde yapılan düzeltmeleri herkes bilmektedir. Behçetü'l-Hada'ik, Marzubannâme, Kutadgu Bilig indeksi üzerinde küçük birer kitap hacminde tenkitler yapılmıştır. Bu meslektaşlarımız zor durumda mı kalmışlardır? İlim âleminde yerleşmiş gelenekleri sayın Tulum'un bilmesi gerekir. İlimi araştırma bir bayrak yarışıdır. Her araştırmacı bir noktadan alır diğer noktaya ulaştırır. Bunu da çalışmasında belirtir ve yapılan çalışmalarını hatasıyla-savabıyla değerlendirir. Aslı esaslı olmayan düzmece eserleri farkına varmayarak yayınlayan, bir eseri başka bir müellife isnad ederek neşreden ünlü âlimler vardır.²³ Herhalde bu âlimleri asmamışlardır. Ancak sayın Tulum bizim müşkül durumda kalmamız gerektiğini ima için bu satırları yazmışsa bunu ilmî ölçülerle değil ahlakî ölçülerle değerlendirmek gerekir. Bu arada bazı araştırmacıların yarışın üçüncü merhalesinde kaptıkları bayrağı ilk merhalede kapmış gibi gösterme yönünde gayretleri ve kazanılan başarının bütününe kendilerine maletme çabaları olduğuna da ekleyelim.

Bu işin tabiatı da budur. Yirmi binin üzerinde kelimeyi ilk defa ve doğru olarak okuyacaksınız ve sonra yüz-yüz elli yanlış veya müphem okunuştan dolayı mahkum edileceksiniz. Bu işin tabiatı bu değildir. Gönül isterdi ki bu metni ilk defa Mertol Bey okusun da biz kendisini tenkit edelim. Bir metnin ilk okunuşundan sonra pek tabiidir ki farklı okunuşlar ve düzeltmeler ortaya çıkacaktır. Her ilim adamının bilgi ve birikimi aynı düzeyde kalmadığı gibi sahanın da gelişmesi sürekli devam etmektedir. Bundan 30-40 yıl önce ilim adamlarının tereddütleri okudukları bazı kelimeleri şimdi öğrenciler doğrusunu bilerek rahatlıkla okuyabilmektedirler.

Sayın Tulum'un bizi üzen diğer davranışı da tenkidini başka platformlara taşımak için özel gayret göstermesi olmuştur; Sayın Tulum tenkit yayınlandıktan sonra sağda solda "yakında bu tenkidinin Murat Bardakçı tarafından da Hürriyet gazetesinde değerlendirileceği" şeklinde yayın yapmış ve gerçekten de birkaç hafta sonra sayın Bardakçı bizi karalayan bir yazıyı mezkur gazetede yayınlamıştır (*Hürriyet* 26.5.1996, s.18). Daha da kötüsü sayın Tulum'un bu davranışı genç meslekdaşlarımızın da benimsenmiş olacak ki bu çift taraflı karalama kampanyasına başka katılımlar da olmuş çok geçmeden yeni yayınlanan *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* de bir başka münekkid tarafından şiddetli ve haksız bir tenkide ma'ruz kalmış (Muharrem Demirci, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", *Dergâh*, Haziran 1996, s. 18-19) ve bu tenkit de yine Hürriyet Gazetesinin aynı sütununa aksetmiştir (Murat Bardakçı, "Teybe okunan kitap ancak bu kadar olur" *Hürriyet*, 9.6.1996, s. 25). Bizim bu cevabı yazmamızın bir sebebi de genç meslekdaşlarımıza bu tutumun, bu türlü bir davranışın son derecede yanlış olduğunu göstermek

²³ Bu konuda şu makaleye bkz: İsmail E. Erünsal, "Yazma Eserlerin Kataloglanmasında Karşılaşılan Güçlükler I: Eser ve Müellif Adının Tesbiti", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 233-243

olduğu için *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin neşrine birkaç satırla temas etmek yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi Evliya Çelebi'nin *Seyahatname'sini* yayınlamak merhum hocamız Orhan Şaik Gökyay Bey'in en büyük emeliydi. Ancak çeşitli sebeplerden dolayı hocamız bu niyetini gerçekleştirmedi ve ancak birinci cildini uzun süren hastalık döneminde teybe okuyabildi. Vefatından sonra birinci cildin neşrini hocamızın talebesi aynı zamanda yakın dostu olan Yücel Dağlı ve İ. Gündoğdu Kayaoğlu, büyük bir fedakarlık örneği ortaya koyarak gerçekleştirdiler. Her şeyden önce akademik muhitlerde pek rastlanmayan²⁴ bu vefa ve fedakarlık örneğini belirtmek gerekir. Yücel Dağlı teypteki metni yazıya aktarma yanında şimdiye kadar ülkemizde örneğine rastlanmayan mükemmel ve son derecede kullanışlı bir indeks hazırladı. *Dergâh Dergisi*'nin Haziran 1996 sayısında bu eser hakkında yayınlanan tenkitte maalesef işin bu yönüne değinilmediği, ne tür bir fedakarlıkla bu eserin ortaya çıkarıldığı belirtilmediği gibi bu yayın hakkında müsbet tek kelime edilmemiştir. İşte bizim yadırgadığımız taraf budur. Bir akademisyen olduğu anlaşılan ve müsteâr isim kullanan sayın münekkid bizim korktuğumuzu yapmış, yani yapılan bir çalışmayı bütünüyle mahkum etmiştir. Bu son derecede tehlikeli bir davranıştır ve son derecede vahim sonuçlar doğurur. Muhakkak ki bu eserde teypten aktarma sırasında bazı yanlışlar yapılmıştır. Bu da bu tür bir neşir için normal karşılanmalıdır. Ancak tenkitlerde yapıcı olmalı, çekilen emeği, ortaya konulan eseri iyi ve kötü yönleriyle ele almalıdır.

Bu tür davranışların Türk kültürüne, ilmine ve irfanına ne derecede zararlı olabileceğini belirtmek için burada birkaç hatıramızı nakletmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Meydan-Larousse'un hazırlanması sırasında merhum hocamız Tayyib Gökbilgin'in yazdığı makaleleri Latin harflerine çevirerek hocamıza yardımcı oluyorduk. Bir gün merhum hocamız sohbet esnasında M. Zeki Pakalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri* adlı üç cildlik eserini göstererek "bu eserin yayınlanmasını engelleseydim herhalde şimdi çok pişman olurum" dedi ve meseleyi şöyle hikaye etti: Maarif Vekaleti bu eseri, neşrinin uygun olup-olmadığını tesbit için bir rapor yazmak üzere merhum hocamıza havale etmiş. Hocamız da eseri inceledikten sonra bazı tekrarlar, lüzumsuz iktibaslar ve metot hatalarından dolayı eserin bu haliyle yayınlanmasının uygun olmayacağı kanaatine varmış ve menfi bir rapor yazmağa karar vermiş. Ancak daha sonra eserin bu haliyle bile büyük bir boşluğu dolduracağını, ilerde daha iyilerinin yapılabileceğini düşünmüş ve müsbet bir rapor yazarak eserin neşrini sağlamış. Merhum hocamız "işte aradan 25-30 yıl geçti biz daha iyisini yapamadık ve hala rahmetlinin eserini kullanıyoruz" demişti.

²⁴ Bilebildiğim kadarıyla bu konudaki istisnalardan biri değerli meslekdaşımız Osman F. Sertkaya'dır. Merhum olan iki hocasının eserlerini neşretmek için büyük gayret göstermiştir. Bu arada üniversitemizde vefat eden hocalarının eserlerini tedavülden kaldıran meslekdaşlarımızın da bulunduğunu belirtelim.

Bu konuda örnek alınacak diğer bir davranışı da Edinburgh Üniversitesi'ndeki doktora hocamız J. R. Walsh bir vesileyle sergilemişti: Walsh sahasıyla ilgili her kitabı çıkar-çıkılmaz okur ve kitabın üzerinde tashihler yapardı. Bir gün derse ilk dönem edebî ürünlerinden olan bir eserin neşrini getirdi ve yapmış olduğu birçok tashihi gösterdi. Birkaç ay sonra BSOAS dergisinde bu eserin bir tanıtımını yayınladı. Ancak tenkitte, yaptığı tashihlerin yüzde biri bile yer almıyordu. Niçin böyle yaptığını sorunca kendisinden bugüne kadar unutmadığımız şu cevabı aldık: "Bizim kültürümüze²⁵ dünyada hizmet eden beş-on kişi var. Şimdi ben sert bir yazı yazarsam bu gencin şevkini kırarım bir daha bir metin neşretmez, dolayısıyla kültürümüz için bir kayıp olur. Yanlıklarını kendisine bir mektupla bildirdim".

Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu'nun ilk fasikülü çıkınca Bakanlık konuyla ilgilenenlere göndererek görüşlerini bildirmelerini istedi. İlk fasikülde birçok yanlış uygulama vardı. Bu konuyu Türkiye'de en iyi bilen merhum hocamız Nihad Çetinle istişare ettiğimizde şu cevabı verdi: "Yazılacak en uygun rapor bu fasikülün yeniden hazırlanması olacaktır. Ancak menfi bir rapor yazılırsa böyle bir hayırlı işe engel olunur. Bu hatalar, kusurlar eksiklikler zamanla giderilir". Gerçekten de birkaç fasikül sonra bu çalışma rayına oturdu ve bugün elliye yakın cild ortaya çıktı.

Bize göre örnek alınacak davranışlar bunlardır.

Üzelerek kaydetmemiz gereken bir husus da Mertol Bey'in işin aslını bilmesine rağmen makalesini "bir çamur atma" cümlesiyle bitirmesidir:

"Sayın Ocak bu zühulünün Ümit Tokatlı tarafından düzeltildiğini de kaydetmekte, ama nedense araştırmacı olarak adını andığı Tokatlı'nın aslında *Menakıbu'l-Kudsiyye'* yi kendilerinin acele ile neşre çalıştıkları sırada doktora tezi olarak hazırladığından söz etmemektedir. Aslında bu hususun daha ilk baskıda belirtilmesi gerekli değil miydi ? " (Tenkit s. 228).

İşin aslı şudur: Biz Menakıbname üzerine çalışmaya 1978 yılında başlamıştık. Birkaç yıl sonra eserin Irak uyruklu bir Türk kardeşimize Mertol Bey'in kürsüsünde merhum olan bir hocamız tarafından doktora tezi olarak verildiğini duyduk. Hocamıza durumu ilettik. Hocamız Ümit Tokatlı adlı öğrencisinin konuyu filolojik yönden ele alacağı için bizim çalışmamızın bir mahzur oluşturmayacağını söyledi. Biz de işin sonuna gelmiş olduğumuzdan eseri Fakülte idaresine teslim ettik. Eserimizin basılış tarihi 1984'tür. Mertol Bey bizim Fakültede bir eserin kabulüyle basımı arasında en az iki-üç yıl geçtiğini pek âlâ bilir. O zaman "ilk baskıda belirtilmesi gerekirdi" cümlesi ne demek oluyor. Şu demek oluyor : zihinleri bulandırmak, kafaları karıştırmak.

Konu açılmışken burada ancak birkaç kişinin bildiği bir hususu da biz açıklayalım: Menakıbname'nin baskısı tamamlandığı sırada sayın Ümit Tokatlı'nın

²⁵ Hocamız kendisini Türk kabul eder, konuşmalarında sık sık "biz Türkler, bizim kültürümüz" derdi.

tezinin bitirip teslim ettiğini ve savunmasının bir-iki ay içinde yapılacağını haber aldık. Menakıbnamenin kapak baskısını üç-dört ay geciktirerek bu kardeşimizin, kendisine ait olmayan bir hatadan dolayı zarar görmesini önledik.

Gelelim işin diğer bir yönüne. Mertol Bey'in eserimize karşı sıraladığı filolojik tenkitler, yanlış okuma ve anlamalar muhakkak ki Mertol Bey'in çalıştığı kürsüde yapılan bu çalışmada mevcut değildir. Eğer bizim yanlışlarımızın doğru şekilleri o çalışmada mevcutsa Mertol Bey'in bu hususu belirtmesi gerekmez miydi? Kendi kürsülerinde, şüphesiz ki kendi bilgi ve görgülerinden de yararlanılarak hazırlanmış bir tezin bizim bu mütevazî çalışmamızın kat be-kat fevkinde olması gerekmez miydi? Bizim de ikinci basımı gerçekleştirirken bu teze müracaatla yanlışlarımızı düzeltmemiz gerekmez miydi? İşte işin hazin tarafı da budur.

Biz ikinci baskıyı yaparken, henüz yayınlanmamış olan sayın Tokatlı'nın tezine başvurmadık. Çünkü bir meslektaşımızın eserin dil özellikleri üzerinde durarak hazırladığı bir emek ürünü olan çalışmayı kullanmayı uygun görmedik. Eğer kullansaydık her beyit için sayın Tokatlı şöyle okumuş biz böyle okuyoruz dememiz gerekecekti. Bizim böyle bir hedefimiz yoktu. Diğer taraftan sayın Tulum bize tenkitlerini yöneltirken kendi yazısından oniki yıl önce hazırlanmış bir çalışmayı yok farzederek hiçbir tesbitinde sayın Tokatlı'nın okuyuşunu belirtmemiştir. İşin garip tarafı da bu tesbitlerin önemli bir kısmının Tokatlı'nın tezinde mevcut olmasıdır. İlim âleminde bu tür bir hareket nasıl nitelendirilmektedir? Sayın Tulum bizim yerimizde olsaydı bu fiili ceza kanununun hangi maddelerine girdiğini belirterek ve şiddetli bir şekilde kınayarak ve bundan da son derecede büyük zevk alarak vasıflandırır. Biz müeddeb kişileriz. Susuyoruz.

Sayın Tulum'un tenkidini okurken bize bu kadar insafsızca saldırmasının sebebi nedir diye zaman zaman düşündükse de bir izah bulamadık. Ta ki yazının içine sıkıştırılmış bir dipnotuyla sekizinci tablonun sonundaki bir cümleyi farkedene kadar. 3 numaralı dipnotta sayın Tulum kitabın ikinci baskısının yapılmaması için Türk Tarih Kurumu başkanını uyardığını ancak uyarısının dikkate alınmayarak eserin tekrar basıldığını belirtiyor. Tenkidin 222. sayfasında ise "yani yeniden yayımının kendileri için artık bir hak olmaktan çıkacağını sanırım herkes gibi kendileri de kabul edeceklerdir" cümlesi yer alıyor.

Oyun bozuluyor

Öyle anlaşılıyor ki Sayın Tulum Türk dili, tarihi ve kültürü için önemli bir kaynak olan eseri yayınlamaya karar vermiş ve bu konuda hazırlıklar yapmıştır. Ancak ortaya bir engel çıkmıştır; eserin yeniden basılması. Eğer eserin yeni baskısı yapılmasaydı muhtemelen bunu çalışmasının önsözünde bizim çalışmamızın baştan başa yanlış olduğunu belirterek ve Ümit Tokatlı'nın bu eser üzerine yaptığı doktora çalışmasını göz ardı ederek gerçekleştirecekti. İlk okunuşu yapılan, tarihî kaynak olarak değerlendirilen ve ayrıca da üzerine bir doktora tezi yapılan bir eseri neşretmek için önce bütün bu çalışmaların bir işe yaramadığını ortaya koymak gerekirdi. Sayın Tulum bizim çalışmamız hakkında bunu gerçekleştirmek için ilk adımı atmış herhalde şimdi kendi kürsülerinde yapılan doktora tezinin de bir işe ya-

ramayacağını ispata uğraşmaktadır. Akla şöyle bir soru geliyor: Türk dilinin işlenmemiş yüzlerce metni araştırmacıların ilgisini beklerken sayın Tulum niçin üzerinde iki çalışma yapılmış bir metnin üzerine oturmağa çalışmaktadır. Diğer bir soru da bu metin keşfinin üzerinden yıllar geçmesine rağmen bizim teşebbüsümüze kadar niçin ilgilerine mazhar olmamıştır. Tarihi bir metin olan Tursun Bey üzerine çalışacaklarına Türk dili araştırmacıları için çok önemli buldukları bu eseri hazırlasalar Türk dili uzmanı olmayan kimselerin elinden kurtarırlardı.

Daha önce neşredilen bir metni daha sonra her hangi bir ilim adamının mükemmelleştirerek tekrar neşretmesi kadar tabii bir şey yoktur. Ancak burada durum farklıdır. Dikkatsizlik neticesi ortaya çıkan bazı yanlış değerlendirmeleri, filolojik prensiplere bazen uymamayı kabul ediyoruz. Bu durum, Sayın Tulum'un iddia ettiği gibi, bizim çalışmamızın bilimsel değerini kesinlikle haleldar etmez. O ne kadar uğraşırsa uğraşsın, çalışma meydandadır. Ama, yukarıda da belirttiğimiz gibi, 20-25 000 kelimelik bir metinde yüzde bir bile tutmayan bu hususların ön plana çıkarılıp kitabın karalanmasını, metnin ilk okunmasına ve tarihi açıdan değerlendirilmesine sahip çıkılarak bizim artık bu metin üzerinde hiç bir hakkımızın kalmadığı gibi gülünç bir iddiayı ise asla ve asla kabul edemeyiz. Çünkü çok iyi biliyoruz ki, Sayın Tulum'un bu mantık dışı ve çirkin karalama kampanyasının asıl hedefi, kendi metnine yer açmaktır. Ayrıca bu metnin filolojik bir neşrinin yapılması, metin üzerinde bir dil çalışması yapan Sayın Ümit Tokatlı'ya uygun düşmez mi?

Son söz

Şunu itiraf etmeliyiz ki sayın Tulum'un büyük bir zevkle ve kaleminden kan damlayarak kaleme aldığı tenkit yazısını cevaplarken oldukça zorlandık. Bu zorlanma ilmî acimizden değil, hissiyatımıza hâkim olamamaktan dolayı yanlış bir iş yapabiliriz korkusundan kaynaklanıyordu. Zaman zaman nâdân ağzına lâf veririz endişesiyle cevap yazmakta tereddüde düşüğümüz de oldu. Ancak tenkidin hem çok çirkin ve ağır bir üslupla kaleme alınması, hem de konunun dışındakiler için çok inandırıcı bir hâle konulmuş olması, şahsî sebepler yanında ilmî endişelerden ötürü de bu tenkidin cevaplanmasını gerektiriyordu. Birçok meslekdaşımız da bu şekilde düşündüklerini ifade ettiler. Doğrusunu söylemek gerekirse biz bu yazıyı içimiz kan ağlayarak kağıda döktük. Hem meslekte kıdemli, hem de bizden yaşça büyük bir büyüğümüzün çirkin bir tenkidine hedef olmak ve bu tenkide cevap verme mecburiyetinde kalmak bizim için bir talihsizlikti. Umarız meslekdaşlarımız bu yazımızı yukarıda çeşitli yerlerde zikrettiğimiz sebeplerden dolayı müsamahayla karşılayacaklardır. Yazımızı Tursun Bey'in naklettiği *el-bâdî azlem* (s.154) özdeyişiyle ve sayın Tulum'un "Zulüm yolunu açan (zulme ilk başlayan) ona karşılık verenden daha zalimdir" şeklindeki çevirisiyle noktalarken bizim bu tartışmayı da burada noktaladığımızı, bundan sonra mecbur kalmadıkça sayın Tulum'a cevap vermek için vakit harcamak yerine ortaya güzel ve faydalı bir şeyler koymaya çalışacağımızı belirtiyor, kendilerine de bu yola girmelerini haddimiz olmayarak tavsiye ediyoruz.